

ארי יצחק שבט

הפתרון לאנטישמיות ולהבנת הסגולה הלאומית הישראלית בעידן הגלובלי והאוניברסלי במשנת הרב קוק

אחת הבעיות הקשות ביותר בחינוך האמוני בדורנו היא השאלה כיצד להבין ולהסביר את מקומו של עם ישראל ואת תפקידו הייחודי בתקופה של ירידת קרנם של הדגלים והלאומיות בכל העולם, לטובת הגלובליזציה והתפישה האוניברסלית. רבים שואלים: אם אירופה כבר התאחדה, ואם מקובל היום שסינים יתחתנו עם אמריקאים ושחורים עם לבנים, אולי הגיע הזמן שגם אנו "נקפל את הדגל", ובתור אור לגויים ויוזמי רעיון השלום העולמי נהווה דוגמה לאחרים בהתבוללותנו יחד עם כולם? תפישה זאת של פוסט-ציונות מצויה לצערנו גם אצל לא מעט ישראלים, וחלק, כולל אולי נשיא המדינה, סמל הלאומית, אף יראו בכך פתרון לבעיית האנטישמיות ול"מזרח תיכון חדש", כפי שחשב הרצל בשלב ראשון.¹

מצד אחד, אמנם "נתון" אחד המקובל בידינו מספר הספרים והמגובה גם בברית אבות הוא שעם ישראל הוא עם נצחי, גם באחרית הימים,² אך מצד שני, הדבר סותר לכאורה "נתון" אחר ההולך ומתגבש בעולם המודרני: שמשותלם לכולם להיות "כפר גלובלי" עם כלכלה ותרבות משותפת. הגזעים, הצבעים והלאומים הולכים ומתחתנים זה עם זה, חיים, לומדים, נוסעים ומתקדמים יחד, לרווחתם של כולם. אין ספק שאם לנשיא ארה"ב יש ילדה המתגוררת ברוסיה, הדבר יועיל לשלום העולמי.

1 לפני פעילותו הציונית חשב הרצל שההתבוללות תפתור את בעיית האנטישמיות, ב' נתניהו, "הרצל", האנציקלופדיה העברית טו, ירושלים תשי"ז, עמ' 359. ראו ב"ד ימיני, "שקועים באשליית הרגיעה", יומן מקור ראשון, ט' באייר תשע"ג, עמ' 16-17, המאשים בכך אף את שמעון פרס.

2 למשל בראשית יז, ז: "והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריו לדרתם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריו"; ישעיהו נד, י: "כי ההרים ימושו והגבעות תמוטנה וחסדי מאתך לא ימושו וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך ד'".

משאלת השלום האוניברסלית התבטאה, לכאורה, במלוא יופייה וסתירתה ללאומיות ולדת, בשירו הקלאסי של ג'ון לנון, "דמיין" ("Imagine")³:

דמיין שאין מדינות
 זה לא קשה לעשות
 שום דבר להרוג או למות בשבילו
 וגם אין דת(ות)
 דמיין את כל האנשים
 חיים את חייהם בשלום...
 אתה יכול לומר שאני חולם
 אך איני חולם לבד
 אני מקווה שיום אחד תצטרף אלינו
 והעולם יהיה כאחד.⁴

כיצד שני הנתונים הללו, נצח ישראל מחד גיסא, והיופי של הגלובליזציה האוניברסלית מאידך גיסא, אמורים לעלות בקנה אחד?⁵ שאלה קרדינלית זו אמורה להעסיק כל יהודי חושב בדורנו.

כל העוסק במשנתו של מרן הראי"ה קוק זצ"ל מודע היטב לכך ששני הנושאים הללו, הלאומיות הישראלית⁶ והאחדות האוניברסלית,⁷ הם כה

3 המשורר והמלחין ג'ון לנון (ת"ש-תשמ"א), שיחד עם פול מקרטני היו את עמוד השדרה של ההקה המהפכנית "החכיפושיות" ("The Beatles"). נראה ששיר זה אף הביא לרציחתו על ידי מ"ד צ'אפמן, חולה נפש נוצרי דתי, שלאחר מעצרו התריס נגד השיר.

4 התרגום לעברית, מאתר <http://alturl.com/av37c>. לזכותו של המשורר דן אלמגור ייאמר שבתרגומו הפופולרי יותר של השיר לעברית, הוא השמיט את השורות נגד כל לאומיות ודת. להלן המילים המקוריות: Imagine there's no countries, It isn't hard to do. Nothing to kill or die for, And no religion, too. Imagine all the people, Living life in peace [...] You may say I'm a dreamer, But I'm not the only one, I hope some day you'll join us, And the world will be as one.

5 ראו ראי"ה קוק, מאמרי הראיה, ירושלים תש"מ, "לזכר לורד בלפור", עמ' 248, על שני צדדים שונים ביחס ישראל לעמים כולם, שלכאורה הם הפכים זה מזה, ההבדלה [...] (ו)ההצטרפות".

6 ה"מגנסו אופוס" (הספר הקלאסי) של מרן הראי"ה קוק זצ"ל, אורות (ערך: הרצב"י קוק), ירושלים תש"מ, מוקדש רובו ככולו לנושא. ראו גם צ' ירון, משנתו של הרב קוק, ירושלים תשל"ד, עמ' 231-322; הרחבתי על כך במאמרי "סיבות ערך הגבורה הפיזית והצבאית במשנת הרב קוק, האם הרב צבי יהודה היה יותר 'ימני' מאביו הראי"ה קוק?", נרו יאיר – ספר זכרון לעודד חמדי (ערכו: א' דוד וי' פרחי), מצפה יריחו תשע"ג, עמ' 353-394; "הרב

מרכזיים בהשקפת עולמו, כך שלא ייתכן שלא ינסה לפתור את הסתירה הקיימת לכאורה בין שתי האידיאות הללו.

מצד אחד: צמד המילים "נצח" ו"ישראל" מופיע מאות פעמים בכתבי הרב קוק,⁸ ו"כנסת ישראל היא הגילוי הרוחני העליון שבהוויה האנושית",⁹ ו"שאנו נאמנים נצח לדגלה" המיוחד של ישראל.¹⁰ ומצד שני:

התכונה האוניברסלית ממלאת לעולם את להב עדיני-הרוח שבבני-אדם [...] ירגישו מחנק אם יסגירו אותם ברוחם רק בתוך חוג לאומם. אבל האומה שהאוניברסליות הגמורה טמונה בעמק נשמתה [...] היא דורשת לעולם מעשים [...] ועליהם חלים בשפע המון אידאלים נאצלים אוניברסליים, שהכללתם עולה עד מרומי עד.¹¹

הבדל בזמנים ובתקופות

כמו רבנו תם ובעלי התוספות, אף מורנו הרב צבי יהודה זצ"ל היה רגיל להשיב על רוב ה"סתירות לכאורה", לא רק במשנת אביו הרב, אלא כמעט בכל נושא, על ידי הבחנה בין מצבים שונים ו"דרגות שונות".¹² כך נראה בפשטות לתרץ גם בענייננו, שקיימים שלבים שונים בתולדות האנושות והגאולה. ברם הנושא מורכב יותר, כי כאשר מדובר ב"תחנה הסופית", באידיאל האולטימטיבי של תקופת הגאולה, בסופו של דבר האוניברסליות והלאומיות הישראלית אמורים לדור בכפיפה אחת.

צבי יהודה כממשיכו של הראי"ה בנושא הגבורה הפיזית והצבאית", שמעתין 184 (שבת תשע"ג), עמ' 149–174.

7 ראו צ' ירון (שם), עמ' 305–310; הרב י' עמיטל, "משמעותה של משנת הראי"ה לדורנו", עלון שבות בוגרים ח (תשנ"ו), עמ' 137. העניין מודגש היטב בביוגרפיה החדשה באנגלית על מרן הרב זצ"ל, של ידידי ד"ר י' מירסקי, "Everything is Rising", שתצא לאור בעתיד הקרוב, עמ' 12; א' שבת, "אתגר 'הדור': עדכון שם התנועה ל'דתי-לאומי-אנושי'", צוהר יט (תשס"ד), עמ' 137–146; בהמשך למשל בהערות 25, 52, 107, 176, 183, 210.

8 על פי ר"ד גולדשטיין (עורך), תקליטור כתבי הרב קוק, גרסה 3, תשס"ז.

9 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קלט, וראו להלן הערה 109.

10 א' שבת, "פרסום ראשון של דרשת הרב קוק זצ"ל על חשיבות הדגל הישראלי" המעין מט, ג (תשס"ט), עמ' 67.

11 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קנב.

12 ש' רז, משמיע ישועה, ירושלים תש"ע, עמ' 97, 102, 174, ראו להלן הערה 22.

לפני ואחרי דור הפלגה

בשלב ראשון, לפני דור הפלגה, לא הייתה אחדות אלא כנראה "אחידות" או לפחות שאיפה לכך: "ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים"¹³. מעניין שדווקא רבו של הרב קוק, הנצי"ב, הסביר כך את שאיפתם לבנות מגדל ענק, שממנו יכול ה"אח הגדול" לעקוב אחר כולם ולדאוג להעניש את מי שיעז לשנות מהאחידות, על פי הטבע האלוהי והרצוי ש"אין דעות בני אדם שונים"¹⁴. אכן, בעולם המסורתי המוכר לנו, היופי אמור להיראות ולהישמע על ידי ההרמוניה בין הגוונים השונים המתבטאים על ידי התרבויות של האומות השונות. לא אחידות אלא אחדות.

צדקה עשה הקב"ה עם עולמו, מה שלא נתן כל הכשרונות במקום אחד, לא באיש אחד ולא בעם אחד,¹⁵ לא בארץ אחת, לא בדור אחד ולא בעולם אחד, כי אם מפוזרים הם הכשרונות, והכרח השלמות, שהוא כח המושך היותר אידאלי, הוא הגורם להמשך אחרי האחדות המרוממה, המוכרחת לבוא בעולם, והיה ביום ההוא יהיה ד' אחד ושמו אחד.¹⁶ הרב הנזיר, הר"ד כהן, תלמידו המובהק של הרב קוק, אף סיכם ברעיון זה את כלל משנת רבו תחת הכותרת "האחדות הכוללת", כלומר האחדות האלוהית המתבטאת בעולם הזה בשלל הגוונים האמורים "להתהרמן".¹⁷

- 13 בראשית יא, א. כך עולה מפירושו של הראי"ה קוק, עולת ראייה (ערך: רצב"י קוק), ירושלים תשכ"ג, עמ' של: "ורב שלום בניך", לא אמר גדול שלום בניך, שמורה על ציור גוף אחד גדול, שאז היו הדברים מתאימים לאותו הרעיון המדומה [אחידות, אי"ש], שהשלום צריך הוא דוקא לדברים אחדים ושיווי רעיונות, שזה באמת מגרע כח החכמה והרחבת הדעת". הרעיון פותח יפה אצל ר"י נגן, <http://www.otniel.org/show.asp?id=53734>.
- 14 רנצי" ברלין (הנצי"ב), העמק דבר, ירושלים חת"ד, בראשית יא, א-ו. כך מסביר גם רמ"צ נריה, נר למאור על פרשיות התורה, מרכז שפירא תשס"א, פרשת נח, ומעניין מבטו במיוחד, בתור אחד שגדל, סבל וברח מתחת העול של ברית המועצות הקומוניסטית.
- 15 ראו היטב להלן הערה 95. כפי הנראה הרב מתייחס כאן לאומות הרגילות ולא לעם ישראל שיש בו תמצית של הכול.
- 16 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קנב, על פי זכריה יד, ט.
- 17 הנזיר הר"ד כהן, מבוא לאורות הקודש, ירושלים תשכ"ד, עמ' 18-19; שם ב, עמ' שצא-תמו. השו"ר רמ"צ נריה, "הוא", גליון זיכרון לציון חמש שנים לפטירתו של הרב קוק, הצופה ג' באלול ת"ש, עמ' 10; ב' איש שלום, הרב קוק - בין רציונליזם למיסטיקה, תל אביב תש"נ; צ' ירון (לעיל הערה 6), משנתו של הרב קוק, עמ' 100-103; א' רוזנק, הרב קוק, ירושלים תשס"ז, עמ' 280, שסיכמו בכותרת שונה במקצת: "איחוד ההפכים", ראו למשל, ראי"ה קוק, עין איה שבת ב, ירושלים תש"ס, ו, מד, מו.

הרעיון נראה במלוא הפירוט בדרשתו של הרב קוק על "הדגל" שזכינו בע"ה לגלות,¹⁸ על החשיבות ועל התרומה של כל לאום ודגל, ושלא ייתכן להקדים את החזון הקוסמופוליטי לפני עתו.

הכרנו שהמחשבה הקוסמופוליטית, בהיותה שטחית ועומדת רק על ההערכה הכללית של האדם בכללות האנושות, בלא הבחנה של הרכוש הגדול המיוחד לכל עם ולכל גזע, מחשבה זו לא תביא לעולם את הברכה האלוהית ואת האושר הנצחי של אור החיים.¹⁹ הרב קוק הזהיר גם שמי שקופץ לאידיאל האוניברסלי ומדלג על הלאומיות; שמי שאוהב את הרחוק ללא אהבה מיוחדת לאחיו, סביר שאינו יודע מה היא אהבה אמיתית ושהוא עושה רק הצגות מלאכותיות:

רחבות הלב שבאה לפעמים להכניס את העולם כולו, כל האנושיות כולה, בכלל החיבה המיוחדת המתגלה לישראל, היא צריכה בדיקה [...] יש שיסוד התרחבותה של חיבה זו באה מתוך כהות הרגש והאפלת אור הקדש של הכרת הסגולה הישראלית העליונה, ואז היא ארסית, ותוכן פעולתה הוא מלא הירוס נורא, שצריך להתרחק ממנו כמפני שור המועד.²⁰

אותו מוטיב של "סבלנות" מופיע בדברי הרב גם בקשר לחזון הצמחונות, שלגביו הוא מדגיש שיחד עם האידיאל העתידי שחשוב תמיד לזכור אותו, בכל זאת אסור לדלג על שלבים, ויישום בטרם עת, להתמקד בריבוי החמלה לבעלי חיים במקום לבני אדם, יזיק יותר מאשר יועיל.²¹ כך גם בנושא הנצרות והסוציאליזם וביטול המצוות לעתיד, שיש החושבים לדלג על שלבים ולכפות

18 מצאתי במרכז התיעודי של בית הרב ופרסמתי בהמעין (לעיל הערה 10), ובעקבות כך, העתיק ר"צ טאו, הדגל, ירושלים תש"ע, סדרת שיעורים שהעביר על המאמר. הדרשה הייתה בטקס ענק, המתואר בעיתון התקופה, "The Palestine Bulletin (S. Agron, ed.), "The Colours Deposited," 17/12/25, p. 1. כיום היסטורי בתולדות ארץ ישראל, שכמותו לא ידע העם היהודי "מזה אלפיים שנה", ראו ד' גניחובסקי, "כך הוכנס דגל הגדוד ה-40 ליחורבה" בחנוכה תרפ"ו", מוסף ירושלים, מקומון של ידיעות אחרונות, י"ב באלול תשל"ז, עמ' 2.

19 דרשת הדגל (לעיל הערה 10).

20 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קסט.

21 ראיי"ה קוק, "חזון הצמחונות והשלום", ירושלים תשמ"ג, עמ' טו.

את האידיאל לפני זמנו, בצורה מלאכותית וחיצונית.²² על כן בינתיים, בעולם הישן המסורתי, היה אפילו אידיאל ו"קדושה" בדגלים השונים של האומות:²³ מתוך רבבות קודש וצבאות מלאכי עליון העשויים דגלים דגלים.²⁴ הכרנו שעושר חיים מגוון מאד ישנו בעולם הרוחני הנאצל ששם הוא מקור החיים, והעושר המגוון, השונה מאוד בכל מערכה ומערכה ממערכות הקודש [...] של עולמות הקדושה, האמונה, המדע, המוסר, הדת, האהבה, הגבורה, והיופי, ורבבות אידיאלי קודש אין ספורות כאלה [...] וכל גדוד וגדוד מגדודי קודש אלה הוא דוגל בדגל קודשו [...] זהו היסוד המבסס באחרית את אותו השלום הנצחי שהננו כל כך קשורים לשאיפתו [...] ולעומת זה ידענו גם כן שסוף כל סוף רוח ד' אחד הולך ומרחף על האחוה האנושית וכל העמים הרבים וכל הגזעים השונים הינם באמת כולם אוצרות שונים של גווני חיים שונים, שמכולם יחד תתפאר ההרמוניה הנפלאה של עושר החיים הגדולים, אשר ברא יוצר האדם בצלמו הגדול והנערץ.²⁵

במקום אחר מפרט הרב שבשלב ראשון,

מנהיגי המדינות, וכל הגאונים החברתיים, הם מושרשים ביסוד השקפת הפירוד, בכח המדמה, המראה את המציאות בתכונתה המפורדה, ואין העולם כדאי עדיין להנהגה הבאה מתוך השקפת האחדות בטהרתה.²⁶ הפירוד הראשוני מאפשר ומחייב התפתחות ושכלול כל גוון בפני עצמו ללא טשטוש, של כל אומה ואומה. בדומה לאידיאל המחלוקת בין חז"ל, שצריכים לנטוע כל שיטה כמו שתיל במרחק משכנו, כדי לתת לכל אחד להתפתח ללא צל של חברו.²⁷ "הפרדה על מנת התחברות, להיפך מההכללה הגסה, המדברת

22 ראו ר"ב אופן, מפתחות לכתבי הראי"ה, "דילוג והדרגה", רמת גן תשס"ב, עמ' 93-95, וראו להלן הערה 28.

23 נוסף על היתרון המדובר של שכלול כל גוון פרטי, נראה גם להלן בהערה 64, ששלב הלאומיות מועיל גם "לחלץ את האדם ממסגרותיו הפרטיות" והאגואיזם הטבעי, שהקריאה לתרום לאומה ולמדינה היא אלטרואיסטית ו"כללית" יותר, מאשר האנוכיות ואפילו המשפחתיות.

24 על פי מדרש תנחומא, ורשה תרל"ה, במדבר יד. במאמרי, "דגל ישראל במקורות היהדות", אורשת א (תשי"ע), עמ' 297-342, הרחבתי ברעיון שדגל מסמל אידיאולוגיה.

25 הדגל (לעיל הערה 10).

26 אורות הקודש, ב (לעיל הערה 17), עמ' תנו.

27 עולת הראיה (לעיל הערה 13); אורות הקודש, א (לעיל הערה 17), עמ' טו, "ערך הניגודים".

גדולות ואומרת לאגד הכל בחבילה אחת, ומאבדת את כל הוד רוחני ואצילי [...] שרי (=מתחיל) בפירודא וסיים בחיבורא":²⁸

הסתתרותה של השקפת האחדות הוא דבר מוכרח, כי עם כל האיחוד שבהויה, עם כל שהכל הוא באמת טוב גמור מצד איחודו, אין אותו הטוב של העליה התדירית מתבטל, ואותה העליה התדירית מתגוננת היא בהתענות של כל מצוי פרטי והתעלותו [...] על כן ההסתתרות של האורה האחדותית היא היא השולחת את החטיבה הפנימית, את המהותיות העצמית של המאור המאחד, אל המעמקים של הפירוים, והם הם החבלים והמצוקות הגורמים את האורה העליונה להגלות. ניצוצי הקודש המפוזרים בתהומות החושך מתלקטים אחד אל אחד, על ידי הירידה של האורה העליונה האחדותית בתוך מעמקי הסתר של ההשקפה המפרדת.²⁹

כלומר, כדי לא להתעלם מפיתוח הפרטים צריך תקופת פירוד, תקופת "הדגלים", הפרדה בין האומות השונות. אך בשלב מאוחר יותר, "תוכן אורו של משיח, מושב כסא ד' בעולם [...] בנוי הוא על פי יסוד השקפת האחדות המציאותית, כשהיא מתגברת כל כך עד שהיא חודרת בכל הפרטים".³⁰ אך דא עקא, שיחד עם הפילוג לאומות, שמטרתה לחדד את היופי שבכל גוון, התגלתה גם הלאומיות הגסה והתחרותית הכרוכה בשנאת הזולת, מלחמות על גבולות, רכוש וכדומה, שסולד ממנו לא רק גיון לנון,³¹ אלא כל אדם חושב.³² האם ניתן לברור את הטוב שבלאומיות ללא הפסולת?

לשם כך מלמדים חז"ל שאברהם אבינו ראה את דור הפלגה, אך לא השתתף במזימתם.³³ "כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד".³⁴ סמוך לשלב החדש של פילוג האומות גילה הקב"ה את שאיפתו ("לך לך מארצך [...] ואעשך לגוי

28 אורות הקודש, ב (שם), עמ' תמ, על פי הזוהר, ב, סבא דמשפטים, צה.

29 אורות הקודש (שם), עמ' תנז.

30 שם.

31 לעיל הערה 3.

32 ראו להלן הערות 43, 52, 60-62, 64, 176, 183, 187, 210; אוצרות הראייה, ב, (ערך: ר"מ

צוריאל), ירושלים תשמ"ח, "תעודת ישראל ולאומיותו", עמ' 717.

33 בבלי, עבודה זרה יט ע"א; רש"י, בראשית יט, כ.

34 בראשית רבה מב, ח.

גדול [...] ונברכו בך כל משפחות האדמה"³⁵) להקים ביניהם אומה אחת שתפקידה כעין "סוכן שתול", להדריך את האומות השונות בתחום המוסרי והאלוהי, גם בעידן הפלגה והחלוקה לאומות:

בראשית מטעו של העם הזה, אשר ידע לקרא בשם הרעיון האלהי הברור והטהור בעת השלטון הכביר של האלילות בטומאתה-פראותה,³⁶ נתגלתה השאיפה להקים צבור אנושי גדול אשר "ישמר את דרך ד' לעשות צדקה ומשפט" [...] להוציא את האנושיות מתחת סבל נורא של צרות רוחניות וחמריות [...] ולהצליח בזה את כל האדם כלו.³⁷

אפילו באותה דרשת הדגל שהזכרנו,³⁸ שבה קרא הרב קוק להכיר בערך האידיאל שיש בחלוקת העולם לאומות, הוא מוסיף מיד שדגל ישראל שונה: "הכרנו שיש לנו נשמה לאומית גדולה קדושה ומיוחדת שאנו נאמנים נצח לדגלה, ושכל חיינו מסורים לטיפוחה, לשמירתה בעוצם טהרתה, לנצור מכל משמר את כל סגולותיה". "אומה כזאת, שכל תעודתה ותכליתה חשקה ומאוייה הוא להיטיב אל הכלל כולו כחפץ ד'".³⁹

אמנם הרב קוק לא ראה את האינטרנט וכיצד יתבצע תהליך הגלובליזציה, אך הוא כתב במפורש שחלוקה זאת למדינות היא זמנית ושלעתיד לא תישאר כך. "העלאת כנסת ישראל במדרגתה העליונה כל זמן שיש חילוק עמים בעולם, זאת היא מדרגת נקודת ציון".⁴⁰ כלומר הציונות או הלאומיות במתכונתה המוכרת לנו היא זמנית, כמו הלאומיות בכלל. בוודאי לא יתכן שלאומיותו תיחלש כל עוד שאר האומות טרם קיפלו את דגליהן, אך בוא יבוא היום והשאלה היא במה תתבטא אז הלאומיות הישראלית.

כאמור, כבר מלכתחילה, הלאומיות הישראלית המקורית (לא החילונית) שונה היא משאר הלאומיות בעולם בכך שתפקידה ללמד "צדקה ומשפט", ועצם זכות קיומנו מתבססת על שלום, מוסר ואחדות עולמית. כאן מסתמנת המתכונת להרמוניה שאנו מחפשים בין הלאומיות הישראלית ובין האוניברסליות:

35 בראשית יב, א-ג.

36 ראו היטב ליד הערה 180, על הקשר בין האמונה באל אחד ובין המוסר.

37 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קד.

38 לעיל הערה 10.

39 עין איה, א, ירושלים תשנ"ד, שבת ב, ז.

40 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קמג.

"ואעשך לגוי גדול [...] ונברכו בך כל משפחות האדמה".⁴¹ השאלה היא כיצד ניתן להסביר את זה לעצמנו ולעולם כולו.

עתיד האנושות להתאחד למשפחה אחת

כשם שדור הפלגה שינה את המבנה החברתי מאחידות למסגרת מדינות העולם, סביר ביותר שהאנושות תתבגר ותיכנס גם להילוך אידיאליסטי יותר: "ראויה היא האנושיות שתתאחד כולה למשפחה אחת",⁴² וחדלו אז כל התגרות וכל המידות הרעות היוצאות מחילוקי עמים וגבולותיהם".⁴³ ייתכן שלכך התכוונו חז"ל במדרש באמרו: "אמר הקב"ה: יש לאומות דגלים ואין חביב עלי אלא דגלו של יעקב, ההוא דכתיב, 'ודגלו עלי אהבה'".⁴⁴ כלומר נושא הלאומיות הוא טעון ועלול בקלות להביא לגזענות גסה ולמלחמות. ריבוי הצביונות שבלאומים שגורם חלוקתם לעמים רבים, ילכו הלך והתמעט כל מה שיוסיף אור האמת וחיי הצדק להופיע [...] והלאומיות שלהם שלא נקבעה לתכלית נשגבה ונצחית, הולכת היא ומתמסמסת עד שחילוקי האורות יבטלו, בזו המדה עצמה נעשים הם קרובים ועלולים ביותר לקבל אורן של ישראל.⁴⁵

כבר בכתביו המוקדמים ביותר גילה הרב קוק שהוא מודע היטב למתח הצפוי בין האוניברסליות המיוחלת ובין הלאומיות הישראלית האהובה, אך גם הציע כיוון לפתרון:

עצם הרעיון של הגבלת עם מעם מצד עצמם, תועבה הוא לפניו ית' [...] והתכלית העקרית היא לבקש את ההצלחה הגמורה האמתית אל כל יצורי השי"ת [...] "יהי כבוד ד' לעולם, ישמח ד' במעשיו",⁴⁶ [...] להשוות בעיני כל איש את הצלחת כל המין האנושי. אלא שההצלחה האמתית למין האנושי בנויה היא ע"י בחירת עם נבחר שאינו מתערב עם כל העמים [...] והוא יהיה פועל על כל המין האנושי לשכללו ולהציגו אל

41 בראשית יב, ב-ג.

42 ראו להלן הערה 138, שבמקומות אחרים מדמה הרב את ישראל בעתיד כשרים בין האזרחים או כלב בין האברים.

43 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קנו.

44 במדבר רבה ב, ג.

45 עין איה (לעיל הערה 39), שבת ב, ז.

46 תהלים קד, לא.

התכלית הטובה שהשי"ת מבקש ודורש ממנו [...] ע"פ מצות התורה, כפי השיעור האלהי שיהיה לתכלית המביאה לתיקון העולם כולו ושכלולו [...] שהיא מביאה אותנו ואת כל העולם כולו אל התכלית האמיתית המכוונת ממנו ית' לאושר והצלחה. ע"כ כתוב בתורה בענין שמירת המצות: "כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה"⁴⁷ [...].

ע"כ כשנתחשב לעם מיוחד ונבדל מכל גויי הארץ מצד התורה [...] כי אי אפשר כלל שישתלם העולם כי אם בהיות ישראל עומדים במעלתם הנבדלת, "ממלכת כהנים וגוי קדוש"⁴⁸, בלא תערובות עם דרכי העמים [...] אם כן, אותה ההתפרדות מכל העמים, היא עצמה ההתאחדות היותר עצומה, להועיל לכל האדם אשר על פני האדמה [...] כי איך יתכן אשר רק מפני אהבה גסה טבעית של איזה עם לעצמו ידחו עמים אחרים, והכל מעשי ידיו ית' [...] ע"כ אברהם אבינו [...] אמר לו השי"ת [...] לא יהיה לבבך חלוק לבקש רק הצלחת עם ארם יותר מהצלחת כל המין האנושי [...] ודרוש שלום כל הברואים כולם שזוהי כונתי [...] "ולא יקרא עוד את שמך אברם"⁴⁹, המורה על אב לארם, "והיה שמך אברהם כי אב המון גוים" כולם, כל המין האנושי, לכולם אב אתה,⁵⁰ את טובת כולם עליך לדרוש, ומזה, דוקא מזה תולד לך התפרדות חדשה כדי שתהיה מדרגה לבא לטובת כל העולם שאי אפשר כ"א ע"י התייחדות עם ישראל בטהרה מכל העמים, למען יכול להיות למופת ולמאיר באור ד' על כל העולם. ע"כ "הקורא לאברהם אברם עובר בעשה"⁵¹ [...] כי על ישראל לדעת כי עיקר בחירת עם בכלל א"א כ"א כדי להיות אב המון גוים"⁵².

ממשיך הרב ומסביר שאצל יצחק התבטא כוח הקשר המאחד עם האומות דרך בנו עשו, וכוח ההתייחדות דרך יעקב. דווקא בגלל מעורבות זאת התבולל עשו והושפע לרשעות לעומת יעקב שנבדל עד אשר "יצא תצא מאליה כשיהיה עת

47 דברים ד, ו.

48 שמות יט, ו.

49 בראשית יז, ה.

50 בבלי, ברכות יג ע"א, "אברם הוא אברהם בתחילה נעשה אב לארם ולבסוף נעשה אב לכל העולם כוחו". ראו ש"ד לוצאטו (שד"ל), פירוש על חמשה חומשי תורה, תל אביב תשל"ב, שם, ש"ריהאם" בשפות שמיות, פירושו "המון".

51 שם.

52 מדבר שור, ירושלים תשנ"ט, עמ' רג-רד.

וזמן לחפץ זה [...] [אך בינתיים] אין השעה ראויה והעולם אינו מבוסס כל צרכו [...] [עד] אחרי האריכות תצמח גם התכלית הנולדת מהתאחדות, וזהו חלק הבכורה שלקח מעשו".⁵³ כך מסביר הרב קוק שיצחק אהב את עשו כי חשב שישפיע על האומות על ידי התכונות המשותפות שיש לו אתם. אך לעומתו, "בטח בדד עין יעקב",⁵⁴ שיעקב שם את עינו על דרך ההתפרדות הזמנית דווקא על ידי חוקי התורה כדי להשפיע. אם הפירוד היה על ידי נימוסים שכליים היה יעקב מתערב, כפי שקרה לעשו אחיו. צריכים "לעצור כח ההתאחדות שלא בזמנה [...] הבלתי מתוקנת ע"פ דרך השי"ת".⁵⁵ כלומר חשוב להתאפק מהשאיפה לאוניברסליות בוסרית עד שיגיע זמנה לפי הדרכת התורה.

הדרך לשלום ולאוניברסליות היא תהליך ארוך, אך בכל זאת ניתן להצביע על מפנים חשובים,⁵⁶ כמו הרנסנס ותקופת ההשכלה (חשיפה ופתיחות לתפישות חדשות ותרבויות מגוונות); הקמת הדמוקרטיה האמריקאית והמהפכה הצרפתית בשם אידיאל השוויון והסובלנות; מלחמות העולם הראשונה והשנייה (כולל גיבוש המדינות לגושים המשתפים פעולה, תופעת המפלצתיות של הלאומנות הגרמנית, השואה האיומה והנחתת הפצצה הגרעינית, שהראו שבעידן הטכנולוגיה המתקדמת מחיר האלימות גבוה מדי וחייבים לאמץ את כיוון השלום); תנועות שנות התש"ך ("ה-60's") של "ההפיס", שוויון זכויות לשחורים ושחרור האישה; קריסת ברית המועצות והגוש הקומוניסטי; התחבורה המתקדמת; המחשבים והאינטרנט ועוד.

"את הכל עשה יפה בעיתו"⁵⁷ [...] היופי הוא הסדר המתוקן והמורה ביותר על כונת מכוין במעשה. כי אפשר לפי הציור המדומה שיזדמן תועלת מושג מדבר במקרה, אבל אי אפשר כלל שיזדמן דבר לוקח את הלב ביפיו ויהי בלא הערכת מערכה בכונה שמשפט היופי הוא קיבוץ חוקים נפרדים אל מערכה אחת וסידור מקביל [=הרמוניה, א"ש] [...] וכמו כן ההשלמות הדורשות זמן [...] ובמקרי העולם ישנם דוגמאות

53 ראו להלן הערה 210.

54 דברים לג, כח.

55 מדבר שור (לעיל הערה 52), עמ' רה-רו.

56 הרב קוק מדגיש בהקשרים רבים שהעולם מתנהל בתהליכים הדרגתיים טבעיים, אך יש לפעמים מפנים ואירועים מחוננים, שאותם הוא מכנה "דילוגים" וקפיצות בתהליך, ראו לעיל הערה 22.

57 קהלת ג, יא.

רבות לדבר [...] למשל המלחמות אינם יפים כלל אבל צפון בהם עכ"פ טובה לעתיד, שהרי ההתנגשות של האומות הקטנות הביאו התרקמות האומות הגדולות שהוא חיבור יותר גדול למין האנושי, ויביא זה לחיבור ושלוש היותר גדול, ואע"פ שאינם יפים בעצמם, נתן הקב"ה חן הדבר בעיני בני"א עד השעה הצריכה.⁵⁸

אכזבה מהלאומיות הצרה

הרב קוק מודה שהאידיאולוגיה ההומניסטית האוניברסלית של מנדלסון והרפורמה הן נעלות, בוגרות ומפותחות יותר מהאידיאולוגיה של הלאומיות הצרה. הוא כותב, שעל אף חשיבות התנועה הציונית ותמיכתו בה עלול לבוא יום שנראה,

לאומיות כזאת בישראל, שמצד עצמה יכולה היא להיות גם כפרנית וערומה מכל דת ותורת חיים, תוכל להצמיח פירות כאלה שלא נוכל לשמח ולהתפאר בהם [...] עלול וקרוב מאד הדבר שהבנים של אותם האבות שהם מתפארים הרבה בלאומיות כזאת – שאין עמה כ"א שמה הריק בלבד [לאומיות חילונית, א"ש], אותם הבנים צעד אחד יצעדו, צעד יותר קרוב אל העולם הגדול והרחב [התפישה האוניברסלית, א"ש], שאולי עוד רוח טוב יחלוף גם עליו וישא להם ג"כ פנים מסבירות [הגויים יראו סובלנות כלפינו], ו"עונות ראשונים" של אבותיו הלאומיים לא יזכור לו עוד. חוששני שלא⁵⁹ ימצאו עצמם בנים כאלה הלאה הלאה מגבול ישראל, מתירא אני שלא יעזבו את העדר בבוז וגועל נפש [...] על אותה הלאומיות הזרה לרוחם, אותה הלאומיות [...] (ש)איננה קבועה בדרכי חייהם בשום לימוד חינוך ומעשה, ולא בשום דבר העושה רושם פנימי הראוי להתקיים – שאינו נמצא בישראל כ"א באותו הרושם העמוק עמוק מאד דמתקרי "אמונה, עול מלכות שמים ועול מצוות" [...]. דומה היא התנועה הלאומית, כ"ז שאינה נזקקת להיות דוקא בגללה שבים אל ברית ד' [...] ועלולה היא, שיוכלו פירותיה להיות דומים לפירות של ההשכלה הברלינית [שיטת מנדלסון, א"ש] שלקחה לה יסוד

58 ראי"ה קוק, עין איה, ברכות, ב, ירושלים תשי"ג, ו, מו, הופיע לראשונה אצל רש"י שרגאי, "לקט מכתביו", זכרון ראי"ה (ערך: י' רפאל), ירושלים תשמ"ו, עמ' סב-סג, ולאחר מכן במאמרי הראיה (לעיל הערה 5), עמ' 212-213.

59 לשון סגי נהור.

יותר אמיץ מיסוד הלאומיות, במצב רעוע [המצומצם, א"ש]. היא [ההשכלה הברלינית, א"ש] לקחה לה יסוד האחדות הטהורה [המונותיאזים והמוסר, א"ש] לבסיס היהדות הדתית, אבל מפני שהנטיעות נקצצו [וזלזלו במצוות המעשיות, א"ש] לא יכול עמוד. וכימי דור אחד נבעה הפרץ בתכלית תקפו – כן הלאומיות היבשה איננה יותר בטוחה כלל [...] ע"כ אנחנו חייבים למהר ולתקן את היסוד השורשי למען נהיה נשמרים מתוצאות מרות כמו אלה.⁶⁰

במקום אחר מנבא הרב קוק ש"תוך דורות אחדים", אם לא נצליח לחבר את הלאומיות הישראלית עם שורשיה הרוחניים, הנצחיים והרחבים, בניהם של אותם ציונים חילוניים ימאסו ב"קטנות" של הלאומיות המצומצמת,⁶¹ והיא תיהפך בעיניהם "למשחית ולמפלצת ולסוף ג"כ לשנאת ישראל וארץ ישראל".⁶² ייתכן שהיום הזה כבר הגיע, וכאן המקור של הפוסט-לאומיות, ואצלנו – הפוסט-ציונות של השמאל הישראלי. הרב קוק מסכים שלאומיות המנותקת מתפקיד נצחי ומוסרי של "אור לגוים" היא שוביניסטית, גורמת קנאה וקטטות ומזיקה לערכי העולם אולי אף יותר מאשר מועילה.

אמנם בשלב מסוים הלאומיות היוותה מסגרת חינוכית "להוציא את האדם ממשגרותיו הפרטיות",⁶³ כי היא אכן "כללית" יותר מהאנוכיות האגואיסטית והילדותית. הקריאה לתרום לאומה ולמדינה היא נעלה מאוד, בוגרת ואלטרואיסטית יחסית לאגואיזם הילדותי ואפילו יחסית לשבטיות המשפחתית. אך כשהאנושות מתבגרת ומוכנה לשלב הבא, לאוניברסליות שהיא נעלה, בוגרת ואלטרואיסטית אף יותר מהלאומיות, בצדק יפנו האינטלקטואלים את גבם לנציונליזם שאיננו אלוהי/מוסרי.⁶⁴

60 ראי"ה קוק, "אפיקים בנגב", אוצרות הראי"ה, ב (לעיל הערה 32), עמ' 766.

61 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קלג.

62 אגרות הראיה, א, ירושלים תשל"ז, עמ' קפג, סיוון תרס"ח.

63 אורות הקודש, ג (לעיל הערה 17), עמ' קמז; אורות (לעיל הערה 6), עמ' קמז; הרי"מ חרל"פ, ממעיני הישועה, ירושלים תשל"ז, עמ' יב.

64 הרחבתי על כך במאמריי, "ארץ ישראל – יסוד התורה", עלוני ממרא 106 (ניסן תשמ"ט), עמ' 97–133; "במלחמת מצוה הכל יוצאין, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה" – המתח התמידי בין ארץ ישראל ובין נאמנות למשפחה", ספר יובל לכבוד ד"ר יצחק ספיר (ערכו: יי רוזנסון ויי שפנייר), אלקנה תשע"ג, עמ' 633–653. על אף האמור נראה שאף כשהאנושות תתעלה מעל הלאומיות, המשפחתיות תישאר לנצח, כי "לא טוב היות האדם לבדו", הוא

אף במשפחה צריך בכור

הרב קוק ממשידך ואומר שגם אם עתידה "האנושיות שתתאחד כולה למשפחה אחת",⁶⁵ וממילא "חדלו אז כל התגרות וכל המדות הרעות היוצאות מחילוקי עמים וגבולותיהם", בכל זאת גם משפחה זקוקה להנהגה, לממלא מקום לאב ה"רואה ואינו נראה".⁶⁶ למשל גם אם תהיה שפה אחת בין-לאומית, כיצד יוחלט איזו שפה זאת תהיה? כמו כן שפה מבטאת גם תרבות וערכים.⁶⁷ במילים אחרות, גם כאשר האנושות תהיה משפחה אחת צריכים עדיין בכור, "בני בכורי ישראל",⁶⁸ וכלשון בעל ספר מעלת המידות:

שהרי ישראל חביבין הן לפני הקב"ה יותר מכל האומות. ומתוך חיבתן קראן בניו, כענין שנאמר "בנים אתם לה' אלהיכם",⁶⁹ ואומר "בני בכורי ישראל".⁷⁰ ולא עוד אלא שמתוך חיבתן, ייחד שמו עליהן, שנאמר "כה אמר ה' צבאות מלך ישראל וגואלו",⁷¹ ואומר "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך",⁷² ולא עוד אלא שקנה אותם לחלקו. כמ"ש "כי חלק ה' עמו",⁷³ ואומר "הלוא הוא אביך קנך".⁷⁴ ומתוך חיבתן קראם מלכים וקדושים וכענין שכתוב "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש",⁷⁵ ואומר "ואנשי קודש תהיון לי".⁷⁶

בדומה לכך מבהיר הרב קוק מפורשות:

שלא תאמר [...] יתרון (ישראל) [...] אינו נוהג כי אם כל זמן שלא נתקן העולם במלכותו [...] שאין הדבר כן, כי אם "בני בכורי ישראל", כמו

לא רק מבחינה חיונית טכנית, אלא אף מבחינת הבניין האישי המוסרי המרגיל ומחנך לכלליות ונתנה תמידית בחיי היום-יום.

65 ראו להלן הערה 138, שבמקומות אחרים משתמש הרב במשלים שישראל כלב שבאומות או כשר בין העם.

66 ויקרא רבה ד, ח.

67 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קסד.

68 שמות ד, כב. ראו להלן ליד הערה 128.

69 דברים יד, א.

70 שמות ד, כב.

71 ישעיהו מד, ו.

72 דברים כח, י.

73 שם לב, ט.

74 שם שם, ו.

75 שמות יט, ו.

76 ר"י עמדין, מגדל עוז, ירושלים תשל"ח, "עלית האהבה", פ"ט, עמ' קכו, העתיק מר' יחיאל ב"ר בנימין הרופא, מעלות המדות.

שמעלת הבכורה אינה זזה מהבן הבכור גם כשילדו להאב בנים אח"כ,⁷⁷ מ"מ הבן הבכור יתר שאת לו ויתר עז ויורש פי שנים, כמ"כ מעלת ישראל ויתרונם עומדים לעד ולעולמי עולמים. ע"כ גם בתיקון העולם [...] שהמתקנים שבאומות העולם יהיו ג"כ נטפלים אל ישראל מעוצם מעלתם עליהם, ויכירו שזוהי מעלתם בהיותם נטפלים ומצורפים לעם הקודש.⁷⁸

תכונות הבכור – תכונות היהודים

על כן עלינו לברר מהי משמעות התואר "בכור". בפשטות, תפקיד הבכור הוא להנהיג במקום האב (וכל שכן בתרבות פטריארכלית מסורתית), על פי הניסיון והבגרות היתרה שיש לו, תיאור המתאים לעם ישראל, המבוגר והמנוסה בין האומות. בדרך כלל יש גם יראה או הערכה מסוימת, לפעמים סמויה, מצד האחים הקטנים כלפי הבכור. יתרון צדדי, אך חשוב, הוא שמעמדו השונה, מינויו האובייקטיבי וסמכותו מצד האב (הקב"ה בתנ"ך), מונע קנאה ומריבה מצד שאר האחים (האומות), ומוריד כל מחשבה להיאבק על ההנהגה. תואר זה של "בני בכורי" כולל בתוכו גם את התפקיד של מורה ומדריך, כעין כוהן לאומות, כפי שהיה בתכנית המקורית כשהעבודה הייתה שייכת לבכורים, וכפי שמתבטא בברכת שבט לוי: "יורו משפטך ליעקב ותורתך לישראל",⁷⁹ "כי שפתי כהן ישמרו דעת".⁸⁰ יצוין שלשיטת הרב קוק העבודה עתידה גם לחזור לבכורים, ויש בכך משמעות למשל הבכורה של ישראל.⁸¹ "ישראל שנקראים בכור, הם ממלכת כהנים, ומחויבים ללמד דרך ד' לאוה"ע, וביחוד לעתיד

77 מזכיר הרב שם את פירוש ר"ע ספורנו, פירוש על התורה בתורת חיים, ירושלים תשמ"ו, שמות ד, כב.

78 מדבר שור (לעיל הערה 52), עמ' קמב. בדומה לכך, עין איה (לעיל הערה 58), ברכות, ה, פד.

79 דברים לג, י.

80 מלאכי ב, ז.

81 ראו מאמרי "פרסום ראשון של פיסקה חדשה של הרב קוק בנושא קדושת הבכור, אהבת בנים, אבולוציית המוסר הטבעי, וטעמי המצוות", המעין נג (א), גיליון 203 (תשע"ג), עמ' 4-10, וכן בראי"ה קוק, קבצים מכתב יד קדשו, ב, ירושלים תשס"ח, עמ' טו-טז, שלעתיד תחזור העבודה לבכורים ושהכהנים והבכורים יעבדו יחד. ייתכן שמקורו אצל ר"ח בן עטר, פירוש אור החיים על התורה, במקראות גדולות, ניו יורק תשל"ג, בראשית מט, כח, שהגיע למסקנה זהה על פי אותן סברות. כך גם אצל ר"י אייבשיץ, אהבת יונתן, ורשה תרל"ב, הפטרת פרשת אמור.

לבוא".⁸² הבכור מהווה גם דוגמה וחלוץ, סולל הדרך לאחים הבאים אחריו, ובדרך כלל גם מבין ומכיר את האב יותר מהאחרים, תיאור שבוודאי נכון לגבי ישראל, עם הנביאים, ש"אורייתא וקודשא בריך הוא וישראל חד הם".⁸³ אמנם מדובר בהכללה, אך דרך התני"ך, ולהבדיל כל הספרות, היא להשתמש בהכללות מוכרות או מוסכמות כעין אלה, בתור משל, וכך יש להבין גם את הביטוי, "בני בכורי ישראל".

במחקר מקיף ביותר בנושא שהפך גם לרב-מכר, פרסם פרופ' פי' סולווי, בעקבות הפסיכולוג האגדי א' אדלר, את התכונות הקלאסיות של הבכורות. הגורמים הייחודיים שבחינוכם ובהתפתחותם הם: יותר תשומת לב, השגחה, עידוד ודאגנות, וכתוצאה מכך חיבור נפשי מיוחד ופיתוח הזדהות עם ההורים, סמכות וכוח. הדבר משפיע מאוד על מקומם ותפקידם במשפחה ביחס לאחיהם הצעירים (הם תמיד החזקים, האחראים, החלוצים והמבינים) וכלפי הוריהם. התוצאות הן התכונות הבאות:⁸⁴

יסודיות: יותר בכורים הם אחראים, הישגיים, מאורגנים, מחושבים, ובעלי אמביציה;

אינטנסיביות: יותר אינטנסיביים, בעלי ביטחון עצמי, פחות "מסכימים" ובעלי "ראש קטן";

פתיחות לחוויות: יותר אינטליגנטים, פתוחים אך גם מסורתיים, מזוהים ומזדהים עם ההורים;

אקסטרברטים: יותר תקיפים, אסרטיביים, דעתנים, מזדהים עם כוח וסמכות, ובעלי תכונות הנהגה;

ניירוטיים: יותר קנאים, חרדים (anxious), בעלי נטייה להשתייך (affiliate) תחת לחץ.

82 מדבר שור (לעיל הערה 52), עמ' קמג, וכן שם, עמ' קמח: "ענין הבכורה של ישראל, שהוא מורה על חיובם נגד כלל העולם ופעולתם עליהם כמש"כ (תהלים פח, כח) 'אף אני בכור אתנהו עליון למלכי ארץ'".

83 על פי זוהר, חלק ג, עג ע"א.

84 הרעיון מופיע בהרחבה אצל A. Adler, Problems of Neurosis. New York 1964, ולאחר מכן פותח מאד על ידי F. Sulloway, Born to Rebel, New York 1996, וכן "Birth Order, Sibling Competition, and Human Behavior", Conceptual Challenges in Evolutionary Psychology: Innovative Research Strategies (P. Davies and H. Holcomb, eds.), Boston, pp. 39-83; H. Eviatar, "What are First Born Personality Traits?", Parenting Kids, Mrch 10, 2011

בכורים הם מצליחנים בצורה שאינה פרופורציונלית ביותר, למשל בין זוכי פרסי הנובל ובין נשיאי ארה"ב.⁸⁵ כך המשמעות גם בתנ"ך, למשל, "אף אני בכור אתנהו עליון למלכי ארץ",⁸⁶ כלומר עליון, וכן "ורעו בכורי דלים",⁸⁷ כלומר העני ביותר. אף הכישרון נחשב בין שבחי הבכור, כדברי הפרשנים, "כי הוא ראשית אונו", "לשון שבח",⁸⁸ "כל ראשית הוא מובחר: 'ראשית דגנך'⁸⁹ 'קדש ישראל לה' ראשית תבואתה".⁹⁰

סיכום התכונות המוזכרות לגבי הבכור הקלאסי נשמע כתיאור דומה להפליא של היהודי הסטריאוטיפי, הן בעיני אוהבינו הן של שונאינו.⁹¹ נוסף על כך כותב הרב קוק שישראל, הבכור, יודע וצריך ללמד לעולם שהאדם מסוגל להשפיע. הרוב חושבים שהעולם משפיע והאדם מושפע, אך תולדות ישראל וכשרונם הברוך מלמד שהאדם אמור ומסוגל לתקן את העולם.⁹² רשימת היהודים שהשפיעו על העולם בצורה משמעותית ולא פרופורציונלית לגודל שלנו היא ארוכה למדי. נסתפק בציון שלושה (איינשטיין, שכונה שם "איש המאה", פרויד וסאלק, ממציא החיסון לפוליו) מבין חמישה אנשים שהוזכרו כהוגים וכמדענים שהשפיעו ביותר על המאה הקודמת והיו יהודים (0.2% מהאנושות סיפק 60%!).⁹³

- 85 שם.
86 תהלים פט, כח.
87 ישעיהו יד, ל.
88 ר' חזקיה ב"ר מנחם, פירוש החזקוני על התורה, ירושלים תשמ"ב, דברים כא, יז.
89 דברים יח, ד.
90 ר"י ב"ר אשר, פירוש בעל הטורים על התורה במקראות גדולות (לעיל הערה 80), שמות ד, כב, על פי ירמיה ב, ג.
91 R. Wistrich (ed.), *Demonizing the Other: Antisemitism, Racism and Xenophobia*, Amsterdam, 1999.
92 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קסט-קע.
93 Time Magazine, "The Centuries Greatest Minds", Mrch. 29, 1999, front cover. ראו בהרחבה אצל A. Dershowitz, *The Vanishing American Jew*, Boston 1997. 59% מהאליטה בהוליווד ו-54% מאלופי השחמט בעולם הם יהודים. היהודים מהווים רק 2% מאוכלוסיית ארה"ב, אך מספקים כרבע מ-400 העשירים ביותר שם, ותורמים כ-40% מהתרומות הפוליטיות. ראו דוגמאות נוספות להלן ליד הערה 199.

הבכור מתמצת

רק עם שיש בו הכול יכול ללמד את האנושות כיצד הכול מתאחד ו"מתהרמן", ואינו סותר. לבן הבכור, כממשיך של אביו, יש מן התמצית של אביו.⁹⁴

העולם צריך להעידון התמציתי [...] וזה החסרון תשלים כנסת ישראל, שתכונתה היא כמין אוצר [...] הכולל בקרבו כל כשרון וכל נטית רוח עליונה⁹⁵ [...] [ממילא] שוב לא ימצא כל צורך בהתפלגות הממשית, והיו כל העמים הכלליים חטיבה אחת, ועל גביהם בתור אוצר קדוש, ממלכת כהנים וגוי קדוש, סגולה מכל העמים, כאשר דבר ד'.⁹⁶

כלומר, אם ראינו שהלאומיות הישראלית שונה מזו שבשאר האומות, אזי יש לה תפקיד גם בעולם גלובלי ואוניברסלי. גם כשעתידה האנושות להתאחד למשפחה אחת, בשפה אחת ובתרבות אחת המאחדת את הניצוצות החיוביים שהיו בכל מדינה ואומה בנפרד, בכל זאת צריכים "בכור" ללקט, לסדר ולתמצת את כל אותם הניצוצות, ו"לנצח" עליהם, שלא יטשטשו אלא ש"יתהרמנו". יש לדאוג שיופיע כעין מתכון מסודר ומתואם בפרופורציות נכונות ובשיתוף פעולה הרמוני, כמו סלט שבו טועמים כל גוון, ולא כבליל הגס והמגעיל שנקבל אם נזרוק את אותם ירקות במערבולת.⁹⁷

התגלותם הראשונית של הרעיונות הנפרדים בתור הפירוד לאומות שונות מתבטא בסופו של דבר בתוך עם ישראל, העלול במיוחד לפירושים ולוויכוחים.⁹⁸ עובדה היא שלאמריקה די בשתי מפלגות פוליטיות, אך במדינתנו הקטנה היינו זקוקים ל-32 מפלגות בבחירות האחרונות, והפתגם "שני יהודים ושלוש דעות"⁹⁹

94 ראו רש"י הירש, פירוש על התורה (תרגום לעברית: ר"מ ברויאר), ירושלים תשמ"ט, דברים כא, יז; רי"ל ב"ר בצלאל (מהר"ל), חידושי אגדות, ד, בני ברק תש"מ, עמ' א.

95 השוו למצוין לעיל בהערה 15, שכתב הרב במקום אחר שאין עם שיש לו הכול, ויש ליישב שמתכוון שם לאומות רגילות ולא לעם ישראל, כפי שכותב שם גם שאין ארץ שאין לה הכול, אף על פי שבוודאי מוכר לרב שבארץ ישראל יש הכול, "אשר אשר לא תחסר כל בה", וכפי שמחדדים חז"ל, להלן בהערה 162.

96 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קנו.

97 ראו היטב להלן בהערות 188, 191, שבכך תובן הימנעותנו מנישואי תערובת, גם בעולם אוניברסלי.

98 רי"ל ב"ר בצלאל (מהר"ל), גבורות ה', בני ברק תש"מ, עמ' נד.

99 הביטוי מיוחס לדוד בן גוריון. וראו ניסיון מעניין לניתוח תופעת הדעתנות והווכחנות הישראלית בעיני זר, אצל D. Brooks, "A Loud and Promised Land", New York Times, Apr. 16, 2009.

הוא חלק ממה שמכונה בתורה "עם קשה עורף"¹⁰⁰ או "עזין הן ישראל באומות"¹⁰¹. היה בכך תועלת במשך הדורות כאמצעי לבריור ולחידוד, ובוודאי יהיה לטובה באחרית הימים כמסגרת לאיחוד הגוונים:

רבויי הצביונים השונים, המתחלקים בעמים רבים, כלולים בישראל ביחד, "יצב גבולות עמים למספר בני ישראל"¹⁰². מתוך כך הם עלולים יותר לפרודים ומחלוקות פנימיים, ומתוך כך יכולים להיות לעולם עם לבדד מבלי להתערב בין העמים, באין מחסור כל הנטיות והכשרונות השונים, "כרכא דכלא ביה (עיר שיש בו את הכול), ממנו כהניו, ממנו נביאיו, ממנו שריו, ממנו מלכיו, שנאמר ממנו פנה ממנו יתד" וגו'¹⁰³. התורה כולה [...] את הכלל כולו ואת כל פרטיו, היא התריס בפני הפרודים. מכל שנויי הדעות והטפוסים, בכמה ענינים רוחניים וחמריים, מופיע על ידה הטוב הכללי, שמאחד את כולם [...] שרבו הכחות יפה הוא לאומה בהתאחדם בשורש קיומה בתורה.¹⁰⁴

במקום אחר מוסיף הרב שהתופעות אצל אומות העולם אף יצאו לפועל בהשפעת ישראל, במישרין או בעקיפין.¹⁰⁵

כמו הבכור, צריך העם הנבחר להיות גם מוכשר במיוחד כדי להשפיע. אם תהיה תרבות מאוחדת צריך להיות עם מחונן במיוחד שהוא המרכז התרבותי, כדי שירצו לחקות אותו:¹⁰⁶

כל מה שנוגע לישראל ומהותו אינם דברים מוגבלים בחוג הפרטי המצומצם, אלא הם מרוכזים בחוג מיוחד, ומשפיעים מתוך המרכז על ההיקף כולו [...] ישראל בתור אומה מיוחדת, ברוכה בעמק קדושתה ושאיפתה האלהית, משפיע הוא על כל ההיקף של כל העמים [...] לעדן את הנשמה הלאומית שבכל עם, ולקרב את העמים [...] למעמד יותר נשגב ויותר אצילי.¹⁰⁷

100 שמות לב, ט.

101 בבלי, ביצה כה ע"ב.

102 דברים לב, ח.

103 בבלי, חולין נו ע"ב, על פי זכריה י, ד.

104 אורות (לעיל הערה 6), עמי קסט.

105 אורות (לעיל הערה 6), עמי קנז.

106 ראו בהרחבה להלן ליד הערה 200.

107 אורות (לעיל הערה 6), עמי קנא.

אף אם העולם ידבר בשפה אחת וייהנה מתרבות משותפת, השאלה היא מה תהיה אותה שפה ומי יקבע את אותה תרבות. כאמור, הבכור הוא ממלא מקומו של האב. הרב קוק נעזר גם במשל של ריה"ל בספר הכוזרי,¹⁰⁸ שלפיו באופן אובייקטיבי ישראל הוא מיוחד:

כשם שאין להתפלא על אשר במח ובלב ישנם גילויי חיים כאלה שדוגמתם אין אנו מוצאים בכל הגויה כולה, כן אין להתפלא על גילויי החיים של הפליאות, הניסים, הנבואה, רוח הקודש במעלתו העליונה, התקוה הנצחית הנצחון על כל מפגע [...] כנסת ישראל היא גילוי זרע ד' בעולם, יד ד' בהויה, בבנין הלאומים.¹⁰⁹

כלומר, ההיסטוריה הייחודית של ישראל, ההשגחה עלינו, הניסים והנבואה המפעימים גם את האומות האחרות, מבדילים את ישראל באופן אובייקטיבי, ומייעדים אותו לתפקיד הבכור.¹¹⁰

חלק נוסף מתפקידנו כאור לגוים הוא להראות שלא רק יחידים מסוגלים לצדקות, מה שהיה גם לפני מתן תורה. אין זה מספיק בעבורנו, כי אנו רוצים להראות שגם עם שלם, הכולל בו מבחינה סטטיסטית את כל סוגי האנשים ודרגותיהם, וממילא גם האנושות כולה, מסוגלים לאידיאות האלוהיות.

למען דעת, שלא רק יחידים חכמים מצוינים, חסידים ונזירים ואנשי-קדש, חיים באור האידאה האלהית, כי גם עמים שלמים, מתוקנים ומשוכללים בכל תקוני התרבות והישוב המדיני; עמים שלמים, הכוללים בתוכם את כל השדרות האנושיות השונות, מן רום האינטליגנציה האמנותית, הפרושית, המשכלת והקדושה, עד המערכות הרחבות, הסוציאליות, הפוליטיות והאקונומיות, ועד הפרולטריון לכל פלגותיו, אפילו היותר נמוך ומגושם.¹¹¹

הניסיון הרב שיש לבכור מקנה לו גם מבט רחב ומקיף יותר, ואצל "בני בכורי ישראל" אף מבט נצחי. הוא מכיר תקדימים והתפתחויות שאחיו הצעירים והזמניים טרם פגשו בהם.¹¹² תפקיד הבכור יוכל להתקיים רק על ידי עם נצחי

108 ריה"ל, ספר הכוזרי (תרגום: ר"י אבן שמואל), תל אביב תשל"ז, ב, לו.

109 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קלט.

110 ראו גם אורות, עמ' קעא: "באמת חסרון רוח הקודש בישראל הוא לא חסרון שלמות כי אם מום ומחלה, ובארץ ישראל היא [...] מוכרחת להרפא".

111 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קד.

112 שם, עמ' קנז.

שנכח בכל הגלויות, "כרכא דכולה ביה" (עיר שיש בו הכול),¹¹³ שליקט את הניצוצות: הסדר של אשכנז (ה"קיים"), החום המרוקאי, הנימוס האנגלי, העדינות התימנית וכדומה.¹¹⁴ "כנסת-ישראל היא מגלה בכל חליפות הזמנים אחת מהצורות הרבות שבאורותיה המרובים, והעתיד שלה הוא ההתפשטות המוחלטת של כל האורות, שכל אחת שמשה תקופה מיוחדת, שיאירו בה כולם בבת אחת."¹¹⁵

לבכור קדושה וייחוד עצמיים

לבכור יש גם ייחוד שהוא חלק מעצמיותו, שלא ניתן להעביר לאח אחר ולא ניתן לשינוי:¹¹⁶ "לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכר [...] כי הוא ראשית אונו, לו משפט הבכרה".¹¹⁷ ראינו גם שהרב קוק סובר שאף הקדושה של הבכורים היא נצחית, ושהעונש של הסרתם מהעבודה לאחר חטא העגל הוא זמני.¹¹⁸ כך יש לישראל ייחוד וקדושה עצמיים, קדושת בשר ממש. "אות ה' אות ברית הוא, קדושת הגוף בברית בשר ממש [...] אומות העולם אינם יכולים להשיג איך נעשה הבשר מקודש".¹¹⁹ "שיש לנו בשר קדש,¹²⁰ לא פחות ממה שיש לנו רוח הקדש".¹²¹ "כל דבר גשמי ישראלי הוא מוכן לקדושה ואצילות עליונה".¹²²

בדומה לכך כותב רבו של הרב קוק, הנצי"ב: "כל אופני בכורה יש בו כח רוחני חזק יותר מפשוט, ובזה מתחזק כח הקדושה או הטומאה שעליו".¹²³ הרב קוק מדגיש שהתואר "בני בכורי ישראל" כולל גם את תפקידם הנזכר להיות כוהן ומורה לאומות, אך גם שיש להם קדושה עצמית נצחית שתפקידם המיוחד יתקיים אף יותר לעתיד לבוא.¹²⁴

- 113 בבלי, חולין נו ע"ב.
 114 ראו אורות הקודש, ג (לעיל הערה 17), עמ' שסז, טעם הגלות. ובדומה לכך, אורות (לעיל הערה 6), עמ' קנז.
 115 אורות (שם), עמ' קנז.
 116 מדבר שור (לעיל הערה 52), עמ' קמב, מובא לעיל בהערה 78 על פי משנה, בבא בתרא ח, ה.
 117 דברים כא, טז-יז.
 118 לעיל הערה 81.
 119 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קע.
 120 על פי תיקוני זהר, תיקון יט, וביאורי הגר"א, שם, עמ' מא.
 121 אורות (לעיל הערה 6), עמ' פ.
 122 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קעא.
 123 הנצי"ב (לעיל הערה 14), העמק דבר, שמות יא, ח.

נוסף על הטבע הקדוש עם ישראל התרגל דרך התורה והמצוות לגלות את הרוחניות שבכל צדי העולם החומרי: "האחדות המגולה של העולם המוסרי, הרוחני והשכלי, עם העולם החמרי, המעשי הטכני והחברותי, מתבטאת בעולם ע"י ישראל".¹²⁵ לא להסתפק בחיפוש ילדותי אחר עצמיותו של האלהים, אלא, ההכרה המבוכרת שהיא מיוחדת לישראל, "בני בכורי ישראל",¹²⁶ "כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה",¹²⁷ והיא העיבוד של האידיאלים האלהיים, לעבדם, לשכללם, להשתדל לשגבם, להאדירם בעם, באדם, ובעולם. וזה הוא עמק הדעה של "עם חכם ונבון - אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת", המלאה אידיאלים נשאים ועצות אלהיות אדירות ונאמנות איך להוציאם מן הכח אל הפועל לדור דורים.¹²⁸

קיימת גם אהבה מיוחדת לבכור שהיה אהוב מצד האב ואף גילה אהבה בחזרה, עוד טרם נולדו אחיו. כך כותב הרב קוק שלעתיד, גם לאחר שכל העולם ייחשבו כבני ה', הביטוי "בני בכורי ישראל" מלמד "שלא יטעה הטועה שאז תהי' מעלת ישראל שוה למעלת כל האומות, ע"כ הקדים שידעו שמעלת ישראל היא עצמית. 'בני בכורי', אע"פ שבאים אח"כ בני ממש אין אחד מגיע למעלת הבכור ראשית אונים".¹²⁹ "לעולם יהיה דבק בישראל יתרון הבכורות, שהם הם ראשית תבואתו".¹³⁰

ה"ניירוטיות היהודית" מאפשרת גדולה עם ענווה

יחד עם כל השבחים והזכויות המגיעים לבכורו של הקב"ה, חייב להיות מבין סימני העם הנבחר שהם "רחמנים ביישנים וגומלי חסדים",¹³¹ שלא ינצל את מעמדו לדכא אחרים, אלא להיטיב להם. אדרבה, הבכור זקוק למידת הענווה, למעט בערך עצמו, כפי שמצוי כמעט בכל מקום שידברו על סגולת

124 מדבר שור (לעיל הערה 52), עמי רב; עין איה (לעיל הערה 58), ברכות ה, פד.

125 אורות (לעיל הערה 6), עמי קע.

126 שמות ד, כב.

127 הושע ט, י.

128 ראי"ה קוק, אדר היקר, עקבי הצאן, ירושלים תשמ"ב, עמי קמה.

129 מדבר שור (לעיל הערה 52), עמי קמב. ראו דברים דומים בעין איה (לעיל הערה 58), ברכות ה, פד.

130 עין איה (לעיל הערה 39), שבת א, ב, קמח, על פי ירמיהו ב, ג.

131 בבלי, יבמות עט ע"א, מובא להלכה ברמב"ם, משנה תורה, הלכות איסורי ביאה יט, יז.

ישראל, דווקא היהודים הם הראשונים להתקומם ולהכחיש שיש בנו משהו מיוחד!

אמנם [...] לא בשביל [...] רדיפת הכבוד נאמרו הדברים הללו, כי רדיפת הכבוד היא מדה נמאסת אצל ישראל וכדחז"ל ע"פ: "לא מרובכם מכל העמים [...] כי אתם המעט מכל העמים",¹³² "שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם לפני, נתתי גדולה לאברהם אמר לפני: "ואנכי עפר ואפר".¹³³ [...] התכלית האמיתית הנכספת והיא לעשות רצון השי"ת בהשלמת המין האנושי.¹³⁴

הצורך לענווה מסביר גם את המקום של מידת הנוירוטיות, החרדה המוגזמת, אצל בכורים ויהודים כאחד.¹³⁵ אלפיים שנות גלות והשפלה בוודאי תרמו אף הם לכך, וזאת כנראה "חלק מהתכנית" ומהבניין הלאומי של עם הסגולה. אשרי העם הגדול שיכול, ואף רגיל, לצחוק על עצמו,¹³⁶ אך בעצם אין זה יכול להיות אחרת.

נוסף על כל האמור, יש לזכור שהקב"ה לא בחר בין אפשרויות קיימות, אלא יצר את ישראל מלכתחילה לתפקיד הבכור, "עם זו יצרתי לי".¹³⁷ על כן, אף שהזכרנו תכונות שלכאורה היו יכולות להתקיים אולי גם על ידי אומה אחרת, הקדושה העצמית שבישראל מצביעה על יצירתו מלכתחילה לתפקיד הבכורה. עובדה זאת אמורה גם למנוע קנאה ותחרות לתפקיד.

במקום אחר מחליף הרב את משל הבכור למשל השר, שבעתיד האומות "יודו היותו [ישראל] ראוי להיות נפרד מכל העולם, כהצטיינות השרים מן העם

132 דברים ז, ז.

133 בבלי, חולין פט, על פי בראשית יח, כז.

134 מדבר שור (לעיל הערה 52), עמ' רב-רג.

135 לעיל הערה 84.

136 דמות הקומיקאי היהודי הנוירוטי שוכלל על ידי וודי אלן (נולד אלן קיינגסברג), אך פותח לפני כן על ידי גראוצ'ו מרקס, שלי ברמן, ג'רי לואיס (נולד יוסף לווין) והני יונגמן, ואומץ על ידי רבים אחריהם כמו רודני דיינגרפילד (נולד יעקב כהן), ג'רי סיינפלד וחבריו, ונחיה לדמות סאטירית מובהקת בעולם הבידור, ראו

<http://edition.cnn.com/2007/LIVING/worklife/12/06/mf.jewish.comedians>

137 ישעיהו מג, כא.

שהוא לשכלול ההנהגה ותיקונה".¹³⁸ אך לרוב, מעדיף הרב את משל הבכור כנראה מתוך העדפה להצגת יותר שוויון בין האומות, כמשפחה אחת. לסיכום, גם בעתיד, כשכל האנושות תתאחד למשפחה אחת, יישאר תפקיד ל"בני בכורי ישראל". הבכור הוא אחראי, מלמד, משפיע, בעל ניסיון (נצחי) ובגרות, מוערך (בתת-ההכרה) על ידי אחיו, קובע ומונע ויכוחים, מוכשר אך חרד, מחובר במיוחד לאביו, מתמצת את כוחות האב ואת ריבוי צביון האחים, עם ייחוד וקדושה עצמיים, אך מחויב על פי כל זה ללמד צדק ומשפט לאומות האחרות בדרך הענווה, ולא חלילה, בדרך הניצול.

ארץ ישראל כמרכז העולם ודוגמה לתפקודו של ישראל לעתיד

כשם שצריכים בעולם גלובלי עם, כעין בכור, המרכז את האחדות, והאנושות יודעת להביט אליו ולקבל הדרכה מוסרית וערכית, כך צריך גם מקום שהוא המרכז.¹³⁹ גם בעולם המתקדם, שנודע לו מזמן שהוא עגול, כלומר, עם שוויון ואחדות בין הארצות, צריך בכל זאת מרכז או מוקד, שם "עין לציון צופיה" לקבל הדרכה וכיוון למשל בשאלות אתיקה ורפואה, צבא, כלכלה וכדומה.¹⁴⁰ גם בעולם עגול, שעון היום ותאריך הלוח צריך להתחיל במקום אחד מסוים.¹⁴¹ גם בעולם של בני נח, צריך מרכז לבית המשפט הבינלאומי, ובוודאי זה לא יהיה בהאג!

138 מדבר שור (לעיל הערה 52), עמ' רז. מענין לציין שבמקום נוסף, עין איה (לעיל הערה 17), שבת ו, מד, מדמה הרב קוק את ישראל ללב באברים על פי המשל של ריה"ל, ספר הכוזרי (לעיל הערה 108), שכאשר "תתבשל האנושיות", האומות יהיו כאיברים השונים בגוף אחד, אך ישראל, הלב שבאומות, תפקידו תמיד מרכזי יותר. אמנם, ייתכן שמדובר שם בשלב מוקדם יותר לפני שיתערבבו לגמרי, כשמסגרת הלאומים השונים עדיין קיימת והם כאיברים שונים, או שמא יש מקום לומר שלמרות כל נישואי התערובת סובר הרב שגם באחרית הימים ישמרו העמים על זהותם הבסיסית.

139 ראו עין איה (לעיל הערה 39), שבת, ב, רפה, שם הרב קוק מצייר שההתקדמות לגלובליזציה המיוחלת תבוא מתוך שלושה גורמים: הבנה שריבוי שיתוף הפעולה הכלכלית משתלם; הניידות בתחבורה מפותחת מאפשרת מפגש במקומות מרכזיים; התקדמות בעדינות האנושית, שבין השאר תביא להערכת תרבויות זרות, ויראו מלחמות כאלומות גסה ומיותרות. זה מסומל על ידי שלוש השיטות בבבלי, שבת לג ע"ב, ל"תיקון לעיר" שעשה יעקב אבינו בעיר שכם: מטבע, שווקים ומרחצאות.

140 קיימות כבר מסגרות כאלה שמרכזים בירושלים, למשל

<http://www.jerusalemsummit.org/eng/caucus.php?cristian=11>

141 ריה"ל, ספר הכוזרי (לעיל הערה 108), ב, כ, כתב שהיום באמת מתחיל בעולם בארץ ישראל, כפי שהיה בעת הבריאה, וראו מאמרו של רש"י ז"ל, "הכוזרי בהלכה", לאור ההלכה, ירושלים תשל"ח.

"והיה באחרית הימים [...] והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ד' אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו כי מציון תצא תורה ודבר ד' מירושלם [...] לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה".¹⁴²

רש"י מצייר את הרעיון כיצד בעתיד יבואו אומות העולם לארץ ישראל לעשות מסחר עם שבט זבולון, ויתפעלו ויושפעו עמוקות מהאמונות ומהמעשים של התורה.¹⁴³

יתרון "המגרש הביתי"

כאן הפתרון לסכנה הקיימת לכאורה, כיצד ניתן להיות מחוברים כדי להשפיע על האומות, אך להימנע מהאפשרות להיות מושפעים מהם (בתחומים הפנימיים¹⁴⁴) ולהתבולל.¹⁴⁵ התשובה נמצאת במה שמכונה בספורט, "יתרון המגרש הביתי". כלומר עלינו לשאוף לעתיד שרוב הקשר בינינו ובין האומות יהיה בכך שהם יבואו לארץ ישראל, שכבר היום נחשבת לארץ הקודש ולמקום מרכזי לדתות רבות, בוודאי יחסית לגודלה, ולא שניסע אליהם. כך עדיף גם מבחינת האידיאל ההלכתי שלא לצאת מארץ ישראל.¹⁴⁶

הבחנה איננה ניתוק

המגמה צריכה להיות לחיות חיי יום-יום בנפרד, אך מחובר לאנושות בקשרים ערכיים, תרבותיים, כלכליים וכדומה. כפי שהיה מדגיש מורנו הרצב"י קוק בלועזית, "differentiation (הבחנה) איננו separation (ניתוק)".¹⁴⁷

כשם שראינו שקיימת בישראל הסגולה לקשר בין הרוחני לחומרי,¹⁴⁸ אידיאל דומה קיים גם בארץ ישראל, ארץ שחומריותה היא קדושה:

142 ישעיהו ב, ב-ד.

143 ספרי, דברים שנד, יט, מובא ברש"י, דברים לג, יט. יצוין שמוזכר שם שהגויים יתפעלו כל כך שבסופו של דבר יתגיירו, וצריך עיון מדוע חז"ל לא דרשו "שם יזבחו זבחי צדק", שאף בני נח יכולים להקריב, ואולי דרשו מהמילה "צדק".

144 טבעי הדבר שאם הצינורות פתוחים להשפיע, גם הצד השני צריך להרגיש שהוא תורם, אך הרב קוק כותב שהשפעת האומות על ישראל תהיה בתחומים חיצוניים יותר, והשפעתנו עליהם – בתחומים פנימיים יותר, ראו אורות (לעיל הערה 6), עמ' קנב.

145 ראו אורות (לעיל הערה 6), עמ' קנב, קנח.

146 אף על פי שלפי הדין מותר לצאת באופן זמני מארץ ישראל לחו"ל למטרות מסחר, לכל הדעות יש הידור לא לצאת מהארץ ולהיות "תמימות", ראו רמב"ם, הלכות מלכים ה, ה-ט; רי"מ הכהן (החפץ חיים), משנה ברורה, סימן תקלא סעיף קטן יד.

147 מפי מו"ר הר"א ולדמן.

האחדות המגולה של העולם המוסרי, הרוחני והשכלי, עם העולם החמרי, המעשי הטכני והחברותי, מתבטאת בעולם ע"י ישראל. וסגולתה של ארץ ישראל היא לכוון בעולם גילוי אחדות זו [...] ערך הדיבור [...] אשר מוכרח הוא להפליא את כל העולם בחידושו, ולהוציא את האמרה "רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה", מכל עם ולשון.¹⁴⁹

כבר היום גויים רבים מתפעלים מהחכמה הישראלית דרך תחום הקבלה, המתבססת במידה רבה על השפה העברית, שפתה של ארץ ישראל, ומדגימה היטב את הרובד העמוק של הרוחניות הקיים גם בעולם החומר.¹⁵⁰ הרב מזכיר את העניין בהקשר של גורלם העתידיים של הדתות האחרות:

על דבר האמונות הזרות [...] לא הבלעתן והריסתן היא מטרת אורם של ישראל, כמו שאין אנו מכוונים הרס כללי לעולם ולאומיו כולם, כי-אם תקנתם והעלאתם, הסרת סיגיהם, וממילא יצטרפו בזה למקור ישראל, להשפיע עליהם טללי אורות. "והסרותי דמיו מפיו ושקוציו מבין שיניו ונשאר גם הוא לאלקיניו",¹⁵¹ וזה נוהג אפילו באלילות, וקל-וחומר בדתות הנסמכות בחלק מיסודותיהן על אור תורת ישראל [...] ואהבת אחים של עשו ויעקב, של יצחק וישמעאל, תעלה על כל אותן המהומות [...] דעה רחבה זאת, ממותקת במתקה ודבשה של תורת אמת,¹⁵² צריכה להתלוות עם כל ארוחותינו באחרית הימים, "למחתם אורייתא בהיכלא דמלכא משיחא בהפיכת מרירא למתיקא וחשוכא לנהורא".¹⁵³

המסגרת המתקמת היום של שפה בין-לאומית היא נפלאה, אך בעתיד, אותה שפה גלובלית לא תהיה אנגלית, אלא חז"ל אומרים לנו שכל העולם יחזור לדבר בלשון הקודש כבימי קדם, לפני דור הפלגה.¹⁵⁴ סביר שהדבר יתפתח

- 148 לעיל הערה 125.
 149 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קע.
 150 ראו אגרות הראיה, ג (לעיל הערה 62), עמ' עד, שהרב קוק ראה חשיבות מיוחדת בספרו ראש מילין, ספר קבלה המבוסס על אותיות העברית.
 151 זכריה ט, ז.
 152 כינוי לחכמת הקבלה.
 153 אגרות הראיה, א (לעיל הערה 62), עמ' קמב, מאדר א תרס"ח, על פי הקדמת ספר הזוהר.
 154 כך פשט התורה שעד דור הפלגה דיברו כולם בשפה האלוהית המקורית, לשון הקודש, וכן מדרש אגדה (ערך: ר"ש בובר), ויינה תרנ"ד, תרגום יונתן ורש"י על בראשית יא, א; היעב"ץ, מגדל עוז (לעיל הערה 76), בית מדות, עליית הלשון פ"ב, עמ' 310, עמ' קנו, מביא ש"שפה אחת" בגימטריה: "לשון הקודש". כך גם מסורה בידי חז"ל שלעתיד תחזור האנושות כולה לדבר עברית, מדרש תנחומא (לעיל הערה 24), פרשת נח, יט; אוצר

באמצעות ביקוריהם במרכז העולם, בארץ הקודש, שהרי כאן היא השפה
המדוברת:

ישראל בעמים, ארץ-ישראל בארצות, תורת ישראל בתורות ואמונות כלן,
הנם שלשה מרכזים, שאוצרות-חיים ואורות עולמים גנוזים בהם להיות
מזינים את כל העולם כלו, מעלים ומקדשים אותו. ישראל בתור אומה
מיוחדת [...] משפיע הוא על כל ההקף של כל העמים כלם [...] ארץ-
ישראל עומדת להשפיע, מכח יסוד תרבותה ומפעלתה על החיים
השוכנים בה, על כל הארצות כלן, לעדנם ולרוממם, ולקרבתם אל תכלית
היותם.¹⁵⁵

אין זה מקרה שרוב המצוות, מבחינה כמותית, תלויות בארץ ישראל,¹⁵⁶
ומבחינה איכותית קיומן של כל המצוות תלוי בארץ.¹⁵⁷ על כן ברור שלעתיד ארץ
ישראל, ובמיוחד ירושלים, יהוו את מרכז הצדק העולמי, "בעת ההיא יקראו
לירושלם כסא ד' ונקוו אליה כל הגוים לשם ד' לירושלם ולא ילכו עוד אחרי
שרירות לבם הרע":¹⁵⁸

האמונה בכלל אינה מאירה כי-אם בכנסת-ישראל הבריאה, השלמה
בחסנה, בממלכתה, במקדשה, בארצה, בכל קניינה הרוחניים והחמריים
[...] במצוות המקדש, וכל התלוי בהן, ובכל המצוות התלויות בארץ בכלל
[...] אינן במלואן גם לפי תכונת ההלכה כי-אם כשהאומה עומדת במצבה
היותר מלא.¹⁵⁹

המדרשים (ערך: ר"י אייזנשטיין), ניו יורק תרע"ה, עמ' ע; וכן בר"א אבן עזרא ובמצודות
על צפניה ג, ט. ראו רמ"ח לוצאטו, דרך ה', ירושלים תשמ"א, חלק א, פרק ג, שבכלל,
העולם עתיד לחזור לדרגתו הגבוהה שלפני הנפילות.

155 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קנא. ראו לעיל בהערה 107 שציטטנו חלק נוסף מהפסקה.

156 רי"ל ב"ר בצלאל (מהר"ל), גור אריה, א, בני ברק תש"מ, בראשית א, א. כך הסביר ר"ב
עפשטיין, תורה תמימה, ניו יורק חת"ד, דברים יב, סעיף קטן קיד, את הביטוי ש"שיבת
ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה", ספרי, מובא שם.

157 ספרי, מובא בפירוש הרמב"ן על התורה ויקרא יח, כה. יודגש שרעיון זה, שהקיום האמתי
של כל המצוות תלוי בארץ, ושמצוות בחו"ל הם רק תרגיל שלא נשכח כיצד לקיימן בארץ,
מופיע בפשט התורה במקומות רבים, למשל דברים ד, ה; ה, ח; ו, א.

158 ירמיהו ג, יז.

159 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קסג, למשל, ראו רמב"ם, משנה תורה, הלכות תרומות א, ב;
שם, א, כא; שמיטה י, ח, שרק כשישראל בארצו, חוזרות המצוות התלויות בארץ לדרגתן
מדאורייתא.

העובדה שעל אף הניידות גם היום אדם יכול להיות רק במקום אחד מכתובה את האידיאל שבכל זאת יהיה מקום אחד מרכזי ומיוחד לעלייה לרגל, באירועים מיוחדים ומזדמנים לכל האנושות. "והביאותים אל הר קדשי [...] כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים".¹⁶⁰

המקום המרכזי, כפי שמצטייר בתנ"ך לעתיד לבוא, יכול להוות דוגמה לתפקודו ולמקומו של העם המרכזי השוכן שם. יש יתרונות מיוחדים לנוף ולאקלים של ארצות רבות ושוונות, ובכל זאת אין זה נחשב ל"הפליה" לומר שבארץ ישראל יש קדושה מיוחדת, ושהיא כוללת את תמצית כל העולם, "תבלי" זו ארץ ישראל שנאמר 'משחקת בתבל ארצו'.¹⁶¹ למה נקרא שמה תבל? שהיא מתובלת בכל, שכל הארצות יש בזו מה שאין בזו, ויש בזו מה שאין בזו, אבל ארץ ישראל אינה חסרה כלום, שנאמר 'לא תחסר כל בה'.¹⁶² הוא הדין גם לגבי "בני בכורי ישראל", שיש לו קדושה מיוחדת והוא תמצית כל האומות.¹⁶³

בעידן הגלובליזציה איום הגלות כבר אינו מועיל

בעידן הגלובליזציה, הצורך להפרדה גיאוגרפית מהאומות על ידי היותנו בארץ ישראל הוא חיוני כל כך, שכבר אין אנו יכולים אפילו לדמיין שהגלות יכולה להביא היום תועלת רוחנית כלשהי.¹⁶⁴ עובדה זאת מיישבת תמיהה גדולה: מדוע, למרות איום הגלות המפורש בתורה כעונש לחטאים, בכל זאת מגלים לנו חז"ל שאחרי החזרה השלישית לארץ ישראל לא תהיה גלות נוספת?¹⁶⁵ לכאורה ההצהרה החד-משמעית שאנו באתחלתא דגאולה עלולה להביא אותנו לבטלנות, לכך שנסמוך על הנס ונפסיד את הדרבון של איום הגלות כדי לחזור בתשובה.¹⁶⁶

160 ישעיהו נו, ז.

161 משלי ח, לא.

162 ספרי, דברים, פסקא לו, על פי דברים ח, ט.

163 לעיל הערה 94 ואילך.

164 אלא אם כן נתייחס לעונש הגלות כמטרה בפני עצמה, כפי שחשבנו בתור ילדים, שהי' מעניש גם ללא מטרה חינוכית מועילה וכדומה, אלא רק כיוון שהוא כועס כביכול כי "פגענו באגו שלו", חלילה, וכדומה.

165 תנחומא (לעיל הערה 24), שופטים י, הרחבתי על כך במאמריי, "לא תהיה גלות נוספת" – על אמרתו של הרב הרצוג, צוהר כא (תשס"ה), עמ' 111–122.

166 התפלמסתי עם הרב ד"ר ב' לאו והרב ד"ר א' גורפינקל המסתפקים בכדאיות לפרסם שאנו בוודאות בתהליך הגאולה. ראו במאמריי, "כדאי שנפסיק לראות את הגלות כאלטרנטיבה", צוהר כג (תשס"ו), עמ' 55–66; "הגלות איננה אלטרנטיבה", מקור ראשון,

אלא שחייבים להכיר שבעידן הגלובליזציה מתגבשת תרבות עולמית אחת. נדודי הגלות כבר לא יועילו לשיקום רוחני אלא להתבללות, והפתרון היחיד הוא להישאר עם נפרד וייחודי בארצנו. אי אפשר גם להתעלם מהמציאות שחו"ל הפך מאיום לפרס, ולעומת זאת, מרכז התורה חזר דווקא לארץ ישראל. היום, השאיפה ל"אמריקה" היא הבעיה ולא הפתרון.

אי אפשר גם להתייחס לתורה כפי שהייתה בגלות, בלי להבחין בינה ובין תורת ארץ ישראל שאיננה "אופיום" בטלני, אלא דרבון אקטיביסטי. אי אפשר לקרוא את איומי התורה של פעם כאילו אנו בחלל תיאורטי, בלי להתייחס ל"חוסר התועלת" של השואה להחזירנו בתשובה, ולתפישות החינוכיות והתרבותיות של עולם מתבגר, של חופש והזדהות לעומת כפייה והרתעה.¹⁶⁷ עם כל האמור, התנ"ך הוא אכן נצחי, אך מידת הרחמים ופרקי הנחמה של גאולת "בעתה" המתגשמים היום, הם גם חלק אינטגרלי מהתנ"ך ושל גילוי מידות ה', לא פחות ממידת הדין (נוסף על כך שקיימות אפשרויות רבות גם למידת הדין חוץ מגלות...).

כל התמורות שבעולם המודרני שהזכרנו אינן מקריות. כולם ישר מהשי"ת וכולן משתלבות ומובילות לאחדות בין-לאומית, אך גם לחיסול אלטרנטיבת הגלות ותורת הגלות המאיימת והפסיבית, לעליית דרגה בעבודת ה', לתורת ארץ ישראל המשמחת והאקטיביסטית.

זהירות שהלאומיות הישראלית לא תהיה מצומצמת מדי

כדי "לחדור" ולמלא את תפקיד "הסוכן השתולי", להשפיע על אומות העולם בתור אור לגויים, חייבים ישראל להידמות להם בדברים רבים, אחרת יראו אותנו כזרים ולא יוכלו להזדהות אתנו,¹⁶⁸ כפי שאמר פעם הסטיריקן היהודי סמי לוינסון, "היהודים הם בדיוק כמו כולם, רק יותר".

מוסף שבת, ה' בכסלו תשע"א, עמ' 14-15; "שיטתם האמיתית של הרב קוק והרב הרצוג בענין הגאולה השלישית – תשובה למסתפקים", המעין 200 נב, ב (תשע"ב), עמ' 162-167.

167 ראו להלן ליד הערה 196.

168 ראו בהרחבה אצל R. A. Kaplan, If You Were God, New York 1983, שאכן הגיוני מאוד שהקב"ה יצר את עם ישראל כ"סוכן שתולי" בעולם, דומה מבחינה חיצונית לאומות האחרות, כדי להשפיע עליהם ולרומם אותם במשך הדורות, שיעלו מפרימיטיביות להיות מוסריים.

את המשותף בינינו ובין מדינות העולם, מכנה הגר"א, ובעקבותיו מרן הרב קוק, בתור תקופת משיח בן יוסף, היכולה להתבטא גם בתור ציונות חילונית.¹⁶⁹ יש לנו לאומיות כמו לאומות, אך אצלנו זה אמור להרבות אהבה ולא להפך: "אהבת ישראל מחייבת אהבת כל האדם, וכשהיא מטביעה שנאה לאיזה חלק מן האדם הוא סימן שלא נטהרה עדין הנשמה מזהמתה".¹⁷⁰ ראינו שהלאומיות הישראלית מתבטאת כאוניברסלית ושותרת שלום, ובכך שונה היא בהרבה מהלאומיות של האומות: "הצמאון להבלע כולו ברוח ישראל צריך הוא להתגבר [...] מובדלת מרגש דוגמתה אצל אוה"ע, שרפוד בהרבה שנאת הבריות [...] הצמאון לרוח האומה צמאון הוא לד' [...] וכל טוב ונעלה".¹⁷¹ "באומות הגולמה בישראל השאיפה אל השלום העליון".¹⁷² כאמור, לאומיות כזאת אינה סותרת את האוניברסליות המיוחלת, ואף כשלוחמים מול הקמים נגדנו, מדובר ב"מלחמה נגד המלחמות".¹⁷³ אמנם גם בישראל ייתכן שהלאומיות, אצל חלק מהעם, עלולה להיות צרה מדי. אם כך יהיה המצב, הרי שקיימת אפשרות שהתיקון יהיה חלילה על ידי הריגת משיח בן יוסף:

במשיח בן יוסף מתגלה התכונה של לאומיות ישראל מצד עצמו. אמנם התכלית האחרונה אינה התגדרות התיחדות הלאומיות בלבדה כי-אם השאיפה לאחד כל באי עולם למשפחה אחת לקרא כלם בשם ד',¹⁷⁴ ואף-על-פי שזה צריך גם-כן מרכז מיחד מכל-מקום אין הכונה כולה רק

169 ראו "המספד בירושלים", מאמרי הראיה (לעיל הערה 5), עמ' 94-99; אורות, עמ' קס. הרחבתי כבר על כך במאמרי "משיח בן יוסף, שבת אפרים, והאפרתיים: הצעה חדשה על אודות המקורות למשיח הראשון כתקופת הציונות-המדינית", צוהר כז (תשס"ז), עמ' 31-42. שם עסקתי בנושא ראיית הרב קוק את הציונות החילונית כתקופת משיח בן יוסף, לא רק על פי הגר"א, אלא על פי מקורות בתנ"ך ובחז"ל על תקופת גאולה שלא זכו. ראו גם ר"י היילפרין, סדר הדורות, ורשה תרל"ז, עמ' ג, שנון, מבני בניו של אפרים, שיזם את היציאה ממצרים לפני זמנו על ידי שבתו, התגלגל בנשמתו של בר כוכבא "ותיקונו יהיה משיח בן יוסף".

170 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קמט.

171 שם, עמ' קמז.

172 שם, עמ' קמ.

173 ביטוי של ר"צ טאו, לאמונת עתנו ד (ערך: ר"מ הס), ירושלים תשס"ח, עמ' קיג. הרחבתי על כך במאמרי "סיבות ערך הגבורה הפיזית והצבאית במשנת הרב קוק – האם הרב צבי יהודה היה יותר 'ימני' מאביו הראי"ה קוק?" (לעיל הערה 6).

174 צפניה ג, ט.

המרכז כי-אם פעלתו גם-כן על הכלל הגדול. וכשצריך העולם לעבר ענין הלאומיות אל הכללות, צריכה להיות גם-כן כעין הריסה אל הדברים שהושרשו מצד הלאומיות המצמצמת,¹⁷⁵ שיש עמה המגרעות של אהבה פרטית יתרה.¹⁷⁶

הרב מתייחס שם לכך שבגמרא מוזכר שמושיח בן יוסף עלול להיהרג. כלומר אם גם ישראל ייכשל בלאומיות המצמצמת שתביא ליצר הרע של "אהבה פרטית יתרה" ושנאת האומות, אזי גם הלאומיות אצלנו תצטרך להיענש ולהיתקן עד שתבוא הלאומיות האוניברסלית המתוקנת של משיח בן דוד.¹⁷⁷ ייתכן שזה המקור, התיקון והצורך לתופעת הפוסט-ציונות.¹⁷⁸

מלחמת גוג ומגוג: עימות האוניברסליות מול הלאומיות הישראלית

אפילו אם הצלחנו להסביר כיצד הנתונים של נצח ישראל והגלובליזציה האוניברסלית מסוגלים ואמורים לעלות בקנה אחד, כתפקיד הבכור במשפחה, ברור הדבר שהבחנה דקה זאת לא תתקבל בקלות. בוודאי שאומות העולם, וגם חלק מעמנו (הכולל כאמור את כל האידיאולוגיות האפשריות), יתעקשו שאם כולם מתאחדים, הרי אזי לא ייתכן שישראל יצא מכלל זה.

אם אין אנו רק בעד, אלא אף הובלנו את המהלך לשלום העולמי שהביא לכך שכולם יתחתנו עם כולם, נראה הדבר כגזעני או לפחות כ"סנוביות", שדווקא עם ישראל מתעקש לא להתחתן עם האומות. אם כולם יסכימו על השפה האנגלית, מדוע אנחנו מתעקשים להמשיך לשמור על לשון הקודש שלנו? אם יסכים העולם לעשות שבת ביום ו' (כמוסלמים) או ביום א' (כנוצרים), או שניהם כאחד, מדוע ישראל שומרים באדיקות שבת ייחודית ושונה מכולם? אם כולם אימצו את ספירת השנים מפטירת יש"ו, מדוע היהודים צריכים להיות שונים ולמנות מבריאת העולם?

175 ראו לעיל הערה 58, שהזכרנו שהרב קוק ראה בהתאחדות הגושים במלחמת העולם הראשונה התעלות מעל הלאומיות הצרה.

176 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קס, על פי בבלי, סוכה נב ע"א וזכריה יב, י, וראו היטב לעיל בהערה 32.

177 שם.

178 ראו הרב שג"ר, "מדינה יהודית – סתירה ואוטופיה", שיחה שהעביר ביום העצמאות תשס"ה (ערך: א' צור), עלון ישיבת "שיח יצחק", תשס"ז, עמ' 2–14: "הפוסט-ציונות איננה אלא הריגת משיח בן יוסף, הבא לפנות את הדרך למשיח בן דוד".

דווקא "כל מה שיופיע יותר מאורן של ישראל בעולם יקטן כח ההבדל הלאומי"¹⁷⁹, כי מטרת ישראל היא לחנך לאחדות. הצלחתנו עשויה להביא למיעוט הלאומיות בעולם, ומשטמה אף כלפי הלאום שלנו, היוזמים הראשונים של אותו שלום עולמי.

עם ישראל הצליח כל כך בתפקידו להעלות את הצדק ואת השלום לראש סדר העדיפויות, עד כדי כך שקשה היום להבין או בכלל לדמיין את אותו עולם פגאני, עולם שבו האלוהים היו אלימים וגנבים, וממילא אף האדם הצדיק התנהגות כזאת; עולם שבו הדת מהווה גורם אלים, הדורשת אף הקרבת בנים, ולא גורם מוסרי כפי שישראל שכנע את העולם; עולם שבו מותר להרוג עבדים, ואף את הנשים ואת הבנות; עולם ללא מוסר אובייקטיבי ומוחלט; עולם של הישרדות החזק. רק כשרואים את כתבי הפילוסוף ניטשה וחסידיו הגרמנים הניאו-פגאניים ימ"ש, הרואים במוסר חולשה והמצאה מלאכותית של היהודים,¹⁸⁰ ניתן להבין עד כמה הצליח אברהם וזרעו,¹⁸¹ עד כמה תרמנו והצלחנו לשכנע את האנושות באידיאלים של מונותאיזם ומוסר, "צדק ומשפט". לאמונה באלוהים אחד שהוא מושלם ולא חסר כלום, וממילא אינו "לוקח" ("Taker") ולא לוחם עם אלוהים אחרים מתחרים, אלא "נותן" ("Giver") הרוצה לרומם. חיקוי האל ("imitateo dei") ששמו "שלום",¹⁸² מחייב אותנו גם לחיות כך. רק לאחר שהגיע החצי הראשון של עשרת הדיברות (בין אדם לאלוהיו היחיד), ניתן לקלוט גם את חציים השני של הדיברות (בין אדם לחברו). אך דא עקא, לאחר שהצלחנו כל כך לקדם את שאיפת השלום, הגיוני הדבר שתקום אותה אוניברסליות על מחוללה, להאשים את ישראל בצביעות.

179 עין איה (לעיל הערה 17), שבת ב, ז.

180 פי ניטשה (תר"ד-תר"ס 1844-1900), פילוסוף גרמני, שוטח את משנתו על היהודים והמוסר שלדעתו המציאו בספרו, *Zur Genealogie der Moral, Eine Streitschrift*, 1887, T. Kerns, Nietzsche, on Religion", אצל <http://members.pioneer.net/~tkerns/religsite/lecsite/lec-nietz.html> וכך <http://plato.stanford.edu/entries/nietzsche>.

181 ראו לעיל הערות 37, 52.

182 בבלי, שבת י ע"ב: "שמו של הקב"ה שלום", על פי שופטים ו, כד, "ויקרא לו ד' שלום". על פי זה נפסק להלכה בשולחן ערוך, אורח חיים, סימן פד סעיף א, שאין לומר "שלום" בבית הכיסא, ראו שם במשנה ברורה סעיף קטן ו, שממדת חסידות לא לכתוב "שלום" במכתבים, וכן נהג הרב קוק באיגרותיו לכתוב: "שלו".

תלמידו המובהק של הרב קוק, הרי"מ חרל"פ, מפרט על פי תורת הרב¹⁸³ שהאנושות עתידה לעזוב את עניין הלאומיות, להתבגר ולהתקדם¹⁸⁴ לאוניברסליות גלובלית ויאשימו אותנו בהתעקשותנו לעמוד על ייחודנו:

בזמן שיושלם הרגש הלאומי אצל ישראל [...] מתוך זה יקומו העמים כלם כאיש אחד לחלוק על הרגש הזה [...] ויאמרו כי ההתפלגויות שבין עם לעם והכרת הלאום מביאה רק רעה לעולם [...] על ידי המלחמות והמריבות שביניהם.¹⁸⁵ מתוך מחשבה זו יצאו למלחמה על בית ישראל, כדי להעביר את הרגש הזה מן העולם, וזוהי מלחמת גוג ומגוג¹⁸⁶ [...] וגדול יהיה היום ההוא, יום נקם בגוים, ואז יודו ויאמרו כי באמת זכות הלאומיות היא מיוחדת לישראל לבד, "הן עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב".¹⁸⁷

כלומר, לעתיד מצבנו כ"עם לבדד" לא יהיה לעומת עמים אחרים, אלא שנהיה העם היחיד. באיחוד הגויים, לפחות בשלב ראשון, יזלזלו ב"מיושנות" לכאורה שבתפישת הלאומיות הישראלית כאנכרוניסטית בתקופה האוניברסלית. ברם בסוף, "לא יתחשב" יתבטא בכך שלא יחשיבו אותנו כאחד מ"איחוד" הגויים, אלא כמסגרת חשובה ייחודית השייכת לכללים אחרים. אכן טוב שישראל הוא "עם קשה עורף" לעמוד מול לחץ אידיאולוגי והגיוני (אך פשטני) כל כך, המופנה מכל הכיוונים, וגם מבפנים, מהפוסט-ציונים. קו ההסברה שלנו כלפי האומות יכול להתבסס על כך שדווקא על ידי הימנעותנו מנישואי תערובת, אנו נמנעים מלדלל את ה"תרכיז", את אותה

183 הרעיון מופיע גם אצל רבו, הרב קוק, מדבר שור (לעיל הערה 52), הסוגריים אינם במקור: "והנה יעקב עשוי, הוא הוראה גדולה למהלך הטבעי של העמים האלה שיש בתולדות חייהם יחש אל ישראל ביותר [הנוצרים הנאורים], עשו שעמו נולדה נטית ההתחברות, [כפי שהסביר הרב שם, ראו לעיל בהערה 52 ואילך, שיש לו תכונות משותפות עם האומות], דורך הוא בעקב ורגל גאוה על ההתבודדות של יעקב להיות עם לבדד ישכן [כועסים הנוצרים הנאורים שישראל מתעקשים להישאר נבדלים מלהתערב בעמים]. אך במה יגונן יעקב על עצמו שישראל באמת עם לבדד בלתי מעורב עם האומות, לא רק בכח השכל לבדו, כי אם יהיו המעשים של יעקב מקורם בשכל האנושי הלא עמים רבים יתאחדו מיד עמו ועמהם יתבולל ח"ו".

184 ראו לעיל הערה 60.

185 ראו לעיל, הערה 32.

186 הרי"מ חרל"פ מדייק שהאומות יהיו מאוחדות לגמרי נגד ישראל, זכריה יד, ב: "ואספת את כל הגוים על ירושלים למלחמה".

187 הרי"מ חרל"פ, ממעיני הישועה (לעיל הערה 63), עמ' שכא-שכב.

תמצית של הכוחות כולם שישראל אמור להוות, שם "מתהרמנים" הגוונים השונים שפעם התבטאו והתפתחו על ידי האומות השונות.¹⁸⁸

דוגמה נוספת היא שהעולם הטכנולוגי הולך ומשתעבד ואינו מצליח להתנתק מהאייפונים ומהאינטרנט שלו. בכך עלולים לאבד לא רק כושר ובריאות גופניים, אלא גם את יכולת החשיבה וההרגשה, את השירה, את המשפחתיות ואת הלימוד האקטיבי האמורים להיות טבעיים.

לשם כך באה מדינת ישראל, מדינה מודרנית ומתקדמת ואף מובילה בתרבות ובכלכלה העולמית,¹⁸⁹ ומראה שיום אחד בשבוע ובחגים קבועים, כ-15% מהחיים, מצליחים בצו אלוהי "להתנתק" מהפלאפון ומהאינטרנט ו"להתחבר" לעצמם ולחיים הטבעיים. להדגים לשאר משפחת האנושות, שלא רק ניתן, אלא אף רצוי לנצל את הטוב שבקדמה, אך לא להשתעבד אליה ולא לאבד את עצמנו. נזכור ונזכיר לכולם שאחרי המוות, בעולם הנשמות, ביום שכולו "שבת", לא תהיה קליטה למכשירים. אז ייהנה רק מי שנהנה בשבת. למי שהנאתו מותנית במכשירים חיצוניים ובקליטה ואינו מסוגל לשמוח בעצמו, עולם הנשמות יהיה "גיהינום" ("as boring as hell!"), אך למי שאינו מסיח את דעתו מעצמיותו ואף נהנה מעצמאותו וחוסר תלותו בדברים חיצוניים,¹⁹⁰ בשבילו עולם הנשמות הוא "גן עדן", "יום שכולו שבת".¹⁹¹ בני בכורי ישראל.

קיבוץ גלויות – ישראל כמוביל תרבותי

לעומת הפוסט-ציונים, סובר הרב קוק שאין הפתרון "לבטל" את ישראל ולחשוב שעל ידי כך נקדם ונזרז את האוניברסליות. תמימות כזאת הופיעה כבר אצל המשכיל י"ל גורדון (יל"ג) שחשב שישים שנה לפני השואה (!) שהאנושות התבגרה כבר ועברה את השלב של ברבריות ורצח יהודים:

ויונח שכל הסיגים והגדרים והחומרות והאסורים [...] מוכרחים ומועילים היו לשעתם בעת אשר תכפו עלינו צרות ורדיפות, וגוים ערלי לב עמדו באמת למחות שם ישראל מן הארץ [...] אבל עתה אחרי אשר אין שום אפשרות שישובו העמים לכסלתם הקודמת, כמו שלא תוכל השמש

188 ראו לעיל הערה 97, על משל ההבדל בין סלט ובין בליל גס במערבולת.

189 ראו להלן מהערה 196 ואילך, על החשיבות שמדינת היהודים תעמוד ב"רום התרבות האנושית".

190 ראו אורות הקודש, ג (לעיל הערה 17), עמ' קמ, "בקשת האני העצמי".

191 ראו רש"י ברזובסקי, נתיבות שלום, ירושלים חת"ד, שמות, עמ' עג.

לשוב אחורנית, האם לא עת להפר את הסיגים היתרים [...] להשליך במצולות ים את אבני המעמסה המכבידים על הספינה וגורמת לה לרדת לתהום רבה.¹⁹²

אך השאלה היא אם אי-פעם ניתן לשרש את האנטישמיות מהעולם. כיצד נעבור בשלום לשלב שהאומות המאוחדות יכירו בתפקידו הייחודי של ישראל ללא קנאה ושנאה?

לעומת הנצרות והאסלם, הרוצים לכפות את האחר להיות כמותם,¹⁹³ ישראל סימל את הסובלנות בעולם שבו אין לנו כלל עניין לייחד ולגייר אחרים.¹⁹⁴ גם מה שכן נשפיע לעתיד לא יהיה על ידי איום וכפייה, אלא כשם שאמריקה משפיעה על התרבות העולמית מתוך רצון עצמי של האומות להזדהות עם המנהיג, ייתכן שכן יהיה הפורמט שלנו לעתיד, להיות אור לגויים,¹⁹⁵ להשפיע צדק ומשפט מתוך רצון השאר לחקות את המוביל. "למלואה של שאיפה זו צריך דוקא, שצבור זה יהיה בעל מדינה פוליטית וסוציאלית וכסא ממלכה לאומית, ברום התרבות האנושית, 'עם חכם ונבון וגוי גדול', והאידיאה האלהית המחלטת מושלת שמה".¹⁹⁶

הרינו מכירים מתחום החינוך ש"חכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים".¹⁹⁷ כשם שנוער וגם מבוגרים מתקשים ללמוד ממי שמזלזל בהם, ואדרבה, רוצים לחקות את אלילי הספורט, המוזיקה והסרטים, כך גם מדינות מחקות היום את תרבות אמריקה. בוודאי בעולם עם תקשורת מודרנית, אין מעצמה משפיעה מתוך כפייה, אלא מתוך הרצון של כולם להזדהות עם המנהיג.¹⁹⁸

192 י"ל גורדון, אגרות יל"ג, א, תל אביב תרצ"א, איגרת עז, מכ"ג בטבת תר"ל, לר"א פדאזער.

193 בגיהאד ובמסעי הצלב. שאלה פעם קבוצה נוצרית את גיון לנון אם יפריע לו אם ישירו בשירו (לעיל הערה 4) "ויש רק דת אחת" (כלומר, נצרות, במקום "וגם אין דת").

194 רמב"ם, משנה תורה, הלכות איסורי ביאה יג, יד-יח. כך ב-99% מהעולם, חוץ מארץ ישראל, הבית שלנו, שאין מקום להשפעות זרות ומנוגדות, העלולות לדלל את התרבות הישראלית ולעורר סכנת ההתבוללות, ראו שם, הלכות עבודה זרה, י.

195 ישעיהו מב, ו; מט, ו.

196 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קד.

197 קהלת ט, טז.

198 ראו עולת ראייה (לעיל הערה 13), עמ' רלג-רלד, על פי בבלי, ברכות נח ע"א, "והנצח זה ירושלים, 'וההוד' זה בית המקדש", היינו הפן האוניברסלי. "לא נצטוינו לשאת חרב ומלחמה ולקרא בשם ד' לעמים לא ידעוהו, כי אם כאשר יגדל שם ישראל, ועמים רבים

כשכל זוכי פרסי נובל היהודים (ראו היטב בהערה),¹⁹⁹ כל הרופאים היהודים, כל הבמאים והמלחינים, ואף מעצבי הבגדים היהודים (או נכדיהם), יהיו בארץ ישראל, "אז תהיה השפעה קולטורית (=תרבותית) אמתית לישראל בעולם, שעם חשוב משפיע [...] בכל עצמותו".²⁰⁰

מרק טוויין, הסופר האמריקאי, הזהיר מתכניתו של הרצל. "אינני הסולטן, ואינני מתנגד, אך אם יעשו את הריכוז של המוחות החריפים ביותר בעולם [=היהודים] להיות מדינה עצמאית, יהיה נכון לעצור [מהלך] זה. לא יהיה טוב לתת לגזע הזה לגלות את כוחותיו. אם הסוסים ידעו את כוחותיהם, לא נרכב עוד".²⁰¹

לפי הסטטיסטיקה, לפי קצב העלייה, ההתבוללות בגולה, ובעיקר לפי קצב הגידול (או ה"קטוון") הטבעי של כל הקהילות היהודיות בעולם, עד שנת תש"צ (בעוד 17 שנה), רוב היהודים בעולם יהיו במדינת ישראל בפעם הראשונה מאז גירוש עשרת השבטים לפני 2,600 שנה,²⁰² ובע"ה נהיה אז מעצמה תרבותית וכלכלית. כשנרכז במדינה אחת את כל הכוכבים (או נכדיהם): איינשטיין, פרויד, מרקס, ספילברג, סיימון וגרפונקל, ברברה סטרייזנד, קלבין קליין, ראלף לורן, ססון, בוב דילן, סיינפלד ועוד, לא קשה יהיה להיות גם "אור לגויים", שיקשיבו למוזיקה שלנו, יראו את הסרטים שלנו, ואף ילבשו את האופנות שלנו, הכול כדי לחנך לדרך "צדק ומשפט", לערכים ולצניעות.

יראו את ההוד והתפארת הקדושה, ושלוש העולמים הנמשך [...] (מ)אלה [...] ירוצו לבקש את ד' אלהי ישראל [...] לא בנצח יתגבר [...] כי אם בהוד [...] ע"פ תביעה הבאה מהכרה פנימית [...] ירוצו הכל להכנס תחת דגלו". ראו גם לעיל הערה 153.

199 על פי http://www.jinfo.org/Nobel_Prizes.html, נכון לשנת 2012, זכו יהודים ב-187, שהם כ-22% מפרסי הנובל, אף שאנו רק 0.2% מהאנושות, כלומר פי 100 (!) יותר מגודלנו. לשם השוואה, הסינים המהווים כרבע מהעולם זכו בסך הכול ב-11, והמוסלמים המהווים כחמישית מהאוכלוסייה זכו רק ב-10. בין המדינות אמריקה זכתה במספר הרב ביותר של פרסי נובל, ו-36% מהם (!) – יהודים, אף על פי שהיהודים הם רק 2% מאזרחיה. במאה ה-21 זכתה מדינת ישראל ב-6 פרסי נובל, האחוז הגבוה ביותר בין כל מדינות העולם, לפי גודלה, <http://www.themarket.com/career/1.537521>. סטטיסטיקות נוספות, ראו לעיל הערה 93.

200 עקבי הצאן (לעיל הערה 128), עמ' קלח.

201 M. Twain, "Concerning the Jews", *The Complete Essays of Mark Twain*, New York 1963, (reprinted from Harpers', 1899), p. 249.

202 פרופ' סי' דלה-פרגולה, "A Nazi Victory", *Jerusalem Report*, י"ט בתמוז תשנ"ז, 24/7/97, עמ' 14.

האדם הממוצע אינו מתחנך דרך מוזיאונים או סרטים דוקומנטריים והרצאות, אלא דרך תרבות, סרטים, מוזיקה ואופנה. על כן ישראל צריכה להיות, וללא ספק תהיה, "ברום התרבות האנושית", להשפיע בשקט ובנועם על ערכי העולם.

מקור האנטישמיות

הרב קוק (וגם פרידריך ניטשה²⁰³) מסביר שגורם מרכזי לאנטישמיות הוא בכך שעם ישראל הביא לעולם את המוסר, את הגבלת הברבריות ואת הפעלת ה"מצפון", שהן תחושות נעלות אך לא נוחות:

עד תור הגאולה העתידה השפענו על העולם רק למודי חובות, מוסר וצדק היוצא מדעת אלהים אמת. וחובות אין העולם חפץ לקבל, ואם הוא מקבל נשאר בלב טינא על המעורר הראשי לידיעת החובה, שאינה נותנת להנפש הברברית להתפשט בכל מאוייה.²⁰⁴

הרב קוק משתמש כאן במשחק מילים גאוני עם משמעות כפולה של "לימוד חובות". כלומר גם לימדנו לעולם חובות, איסורים, כמו עשרת הדיברות, אך הכוונה גם להפך – "לימוד זכות". כלומר תורת ישראל לא רק לימדה שחייבים להיות מוסריים, אלא שניתן גם לראות, דרך ישראל, שזה אפשרי, דבר שמעיב או "מלמד חובה" על שאר האומות. "מאי הר' סיני? הר' שירדה 'שנאה' לעכו"ם".²⁰⁵

פתרון לאנטישמיות: מזהים טוב עם המיטיב

ממשיך שם הרב קוק:

אבל בבוא התור של אור העולם להגלות, ינדע לעולם, שדרכי החיים של העונג האמתי אנוחנו משפיעים בעולם, את אושר החיים הנותן לו את ערכו, אשר מבלעדו הוא שלול כל ערך. ועונג ואושר זהו דבר השווה לכל, על כל פנים לחשק בו, ואת המקור המשפיע אושר ועונג מכבדים ומחבבים. ועל כן "יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים בכנף איש יהודי".²⁰⁶

203 ראו לעיל הערה 180.

204 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קנז-קנח.

205 בבלי, שבת פט ע"א.

206 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קנח, על פי זכריה ח, כג.

כשם שאוהבים כוכבי תרבות, ולפעמים אף מבקשים ושומרים את חתימותיהם למזכרת, משום שמזהים את ההנאה עם מי שהביא אותה, כך ילדים אוהבים את איש הסוכריות אך לא את רופא השיניים. רק כשמתבגרים מפנימים שרופא השיניים, על אף הכאבים שגרם בטווח הקצר, הועיל לנו למעשה בטווח הארוך.

כך לעתיד, ככל שהאנושות תתבגר יפנימו שהמוסר, המצפון והחובות שהביאו ישראל לעולם הם למעשה האושר הגדול ביותר. לא עונג ברברי לטווח הקצר, אלא שמחת עולם ערכית של אידיאלים נעלים. מבחינתנו, נסתפק בכך שרק יפסיקו לרדוף ולהרוג אותנו, אך יבוא יום ואף יזהו את השמחה עם מביאה, את הטוב עם המיטיב, את התנ"ך (המקור הראשוני לאותו ערך אוניברסלי מיוחל) עם "בני בכורי ישראל":

מאהבת אלהים, המוטבעת בתוך כל נפש ישרה, מיד כשמתנערת מהמהומה השכרנית של החושים ונטיותיהם הגסות, מתעוררת היא בתוך הלב אהבת ישראל בכל אדם תרבותי, היודע יפה את המהלך ההיסטורי, ואיך פעלה האומה הזאת לטובה על המחשבה האלהית בכללות האנושיות. ואם אדם זה הוא בן-ישראל, מתחברת נטיה זו לאהבת המוצא, והיא נעשית על-ידי זה לשלהבת פטריוטית חמה ומאירה.²⁰⁷

כלומר, פטריוטיות ישראלית היא טובה וראויה לא למרות, אלא בגלל אותה גלובליות.

ומתוך שהמחשבה האלהית הישראלית לא הניחה את העולם להיות שקוע רק במחשבה המטפיזית לבדה [...] כי-אם הרחיבה את צעדי המוסר והתרבות... על כן בא גם-כן החוש המוסרי, המטבע בלבו של אדם אשר לא עוות את דרכו, ומעוררו לאהבת ישראל מתוך הנטיה האסתתית של המוסר. וכשההיסטוריה מלמדת בברור, שכל חיל זה עשה לו ישראל על-ידי ארצו המיוחדת, מוכרחת אהבה זו להתפשט גם על ארץ-ישראל.²⁰⁸

כלומר, אפילו בעלותנו על ארץ ישראל, שהיא הטענה המרכזית וה"כיסוי" של האנטישמיות המודרנית (למשל יש יותר החלטות של מועצת הביטחון של

207 אורות (לעיל הערה 6), עמ' קנא.

208 שם.

האו"ם בגנות מדינת ישראל מאשר כל שאר החלטותיהם לגבי שאר העולם ביחד²⁰⁹, תתקבל באומות, כשיזהו שמקורם של המוסר וההומניזם הוא בעם ישראל, גיבור התנ"ך, בארץ התנ"ך:

והנה הערעור שעל יעקב על התבודדותו מכל העמים, יתבטל בהראות גלוי לכל שרק בזה הוא ממלא את תעודת אברהם להיות "אב המון גוים", וכי רוח אהבת עצמו שהוא נגד היושר בעצם, רק הסכמי אצל כל האומות בתור כנסיות, הוא נגד רוח ד' ית' המפעם בקרב יעקב באמת וצדק.

והנה אם לא היתה תעודת ישראל במה שהם מוסרים נפש כצאן ההרגה לטבח רק להיות לעם מצויין ובין העמים לא יתערב, איננה גבוהה ח"ו מהתעודה ההסכמית שאצל כל עם ועם על קיומם בשם בפני עצמו, שאינו דבר עקרי כלל, רק אחת מהתאוות הדמיוניות שנסכמו בהסכם הרבים שהיושר מסכים לזה, אז היתה הדעת של האומות נותנת שכל תכלית התורה שהיא מציינת אותם מכל העמים אינה ג"כ כ"א שימוש לתכלית זו של קנין הנכסים המיוחדים להם בתור אומה. ועפ"י אם יתבטל קנין נכסיהם ויתבטל ממלכתם ראויה היתה ח"ו גם התורה להתבטל מהם כי הא בהא תליא. אבל כאשר ראו כל העמים כי גם בחורבן הממלכה ושוממות הארץ וביטול כל הקנינים הלאומיים מהם, התורה היא חייהם של ישראל ועליה הורגו כל היום, יבינו לדעת כי לא לתכלית שמירת הנכסים הכוללים היתה התורה ומצוותיה באה כדי לציין ולהעמידם לעם מופרד ובדד מכל העמים, רק אל תכלית נעלה ונשגבה אשר רק בסוף הימים יתגלה אורה לעין כל. ע"כ גם בשפל מדרגת ישראל, יחזו חסידי אומות וחכמיהם המצוינים מזה עתידות אל גדולתם העתידה, וצדק יתנו לפעלם במה שהם עמלים להיות עם לבדד, מאחר שרק בזה ישאו עליהם את דגלו של אברהם אבינו ע"ה וברכתו להיות לאב המון גוים.²¹⁰

כלומר, העובדה שכעם ישראל סבלנו אך המשכנו לתפקד גם בגולה, ללא ממלכה וארץ, ואף מסרנו את נפשנו וסבלנו יותר מאשר הרווחנו מתפקידנו כעם הנבחר, תועיל להוכיח לנאורים שבאומות שלאומיותנו אכן שונה. היא אינה

<http://www.israel-un.org/israel-and-the-un/israel-at-the-un> 209

מדבר שור (לעיל הערה 52), עמ' רז. 210

לאומיות גסה, גזענית ותועלתנית, אלא להפך, לאומיות עדינה התומכת במוסר אוניברסלי ובאידיאל מוסרי, יותר מאשר בתועלת.

לצערנו, למרות סבלנו הנוראי, ואף שואה איומה שעוררה חמלה זמנית, אצל המתוקנים שבאומות, בכל זאת טרם הגיע העולם להבנה זו. אפשר לומר שהשמאל הישראלי הפנים את הפן האוניברסלי (אמנם לצערנו, למרות, ולא בגלל, הלאומיות הישראלית), ובאגף הימני, לפחות חלק מתלמידי הרב קוק מבינים את המורכבות שבלאומיות הישראלית.

ברם עדיין חסרה ההבנה המורכבת הזאת בחלק מהמחנה הלאומי, ובמיוחד אצל צעירים רבים שלאומיותם ניונת במידה לא קטנה על ידי הטרור והשנאה של הערבים כלפינו.

אמנם אילו היו למשל שיניים חזקות לסנקציות של העולם מול האיום הגרעיני האירני כלפינו, זה היה מועיל לעולם וגם לנו, שלא נצטרך לטפל בעצמנו ברשעות הזאת. יש כאן אתגר והזדמנות לתפישה האוניברסלית של נשיא ארה"ב אובמה לבטא וליישם את השקפתו זו העומדת בראש מצעו, אך לצערנו כנראה טרם הגיעה העת, והאנטישמיות עדיין מקלקלת את השורה.

עקרונית, מאז מלחמת העולם השנייה, קמעא קמעא, תופשים האמריקאים ורוב האירופאים את הכיוון הרצוי, שעל כל האומות להתאחד לגוש אחד כדי להגן על ישראל מול המיעוט הברברי. אך למעשה, בסופו של דבר עדיין משאירים אותנו לבד בזירה, הן במלחמת השחרור הן ברוב המלחמות האחרות וכנראה גם היום, מול אירן. ממילא גם לישראלים רבים קשה עדיין להפנים את הפן האוניברסלי שבלאומיות שלנו, כי לצערנו אפשר לומר שלאורך כל ההיסטוריה הגויים עשו כמעט את הכול כדי להשניא את עצמם עלינו. אך אף פה רואים את סגולת ישראל ועקשנותנו לתיקון העולם ולקידום המוסר וההומניזם, והננו מייחלים, למרות הכול, להיטיב לאנושות כולה.

הרב קוק ראה בהצהרת בלפור ובאישורו בוועדת סן רמו את הצעד הראשון של קיום חזון בכורת ישראל בין העמים, כדגל מיוחד, שונה ונצחי מהדגלים של העמים האחרים:

ועל ידי אותה ההכרה החודרת והעדינה של ההערכה אשר לדגלנו המיוחד, בתכונה של התאמה לדגלי מעלה אשר שלום הנצח הוא זורח עליהם סלה, המושרשת כל כך יפה בנשמתנו הלאומית, באה גם כן ההכרה להעם הבריטי להיות הראשון בעמים להכריז גלוי לכל את

ההצהרה הקדושה של ביתנו הלאומי בארצנו הנצחית בעדנו, ושהעמים היותר נאורים וחבר הלאומים בכלל אישרו בחותם אמת את האמת העליונה הזאת.²¹¹

נראה שאף חלק זה של הגאולה, כמו האחרים, הוא תהליך של קמעא קמעא,²¹² ועוד חזון למועד המיוחל.

עדכון שם התנועה ל"דתי-לאומי-אוניברסלי"

כשלימדו אותנו בישיבה את מאמר "הדור", הושם דגש על תופעת ה"מקף", שציונות-דתית על שתי צלעותיה יכולות לדור בכפיפה אחת, אף שהראשונה באה, כביכול, מחוץ לבית המדרש. בהתאם לכך, ההדגשה הייתה קשורה לאווירה כללית של תחושת נחיתות, שכאילו החרדים האנטי-ציוניים הם הדתיים ה"אמתיים", ולעומתם, הציונים האנטי-דתיים הם גם ה"ציונים" ה"רציניים" והמובילים. על ידי כך נוצרה קואליציה מוזרה בין הקצוות הללו מסביב ל"הווה אמינא" שלא ייתכן ציוני-דתי אמתי ושמדובר ביצור כלאים פשרני. על רקע זה נולד ה"מקף" של דתי-לאומי או ציונות-דתית.

לקח כמה עשורים, ונקודות מפנה כמו מלחמת ששת הימים, הקמת גוש אמונים, ישיבות ההסדר, ריבוי כמותי ואיכותי במספר בני התורה בציבור שלנו, עד שהצלחנו להוכיח לעצמנו, לחרדים, ולחילונים, ש"דתי" ו"לאומי" לא רק שאינם סותרים, אלא שמדובר בהשקפה לגיטימית ומקורית המתבטאת היטב בתנ"ך בתור הישראליות האמיתית.

ניתן לסכם שב"ה כמעט שנגמר ה"קרב" על איחוד הדת והלאומיות, ובהצלחה, עד כדי כך שהיום, בחברה הישראלית, הדתיים והלאומיים מזוהים כמעט כמחנה אחד. אם כן, מדוע טרם הגענו אל המנוחה ואל הנחלה בנושא האחדות?

נראה שהפתרון טמון בדברי הרב קוק זצ"ל בנושא שעליו אנו דנים: שקיימת גם צלע שלישית בין השקפות העולם, שאף היא נתפסת היום בקואליציה רחבה ביותר, הן על ידי החרדים הן על ידי השמאלנים ואף על ידי חלק מהדתיים-

211 דרשת הדגל (לעיל הערה 10).

212 ירושלמי, ברכות א, א: "רבי חייא רבא ורבי שמעון בן חלפתא הוו מהלכין בהדא בקעת ארבל בקריצתה וראו איילת השחר שבקע אורה. אמר רבי חייא רבה לר' שמעון בן חלפתא בירבי כך היא גאולתן של ישראל, בתחילה קימאה קימאה כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת מאי טעמא יכי אשב בחושך ה' אור ליי (מיכה ז, ח)".

הלאומיים, כסותרת לדת ולאומיות גם יחד. מדובר בצלע של ההומניזם, המוסר, הליברליות, ההשכלה, התרבות, וכדומה, הכלולים בדברי מרן הרב זצ"ל תחת הכותרת של "אנושיות"²¹³:

שלושה כוחות מתאבקים כעת במחננו [...] ושרשיהם קבועים הם בתוך ההכרה החודרת במרחבי רוח האדם. אומללים נהיה אם את שלושת הכוחות הללו – שהם מוכרחים להיאחד אצלנו, לסייע כל אחד את חברו ולשכללו, שיבצר כל אחד מהם את הקיצוניות שחברו יוכל להביא בצורה מקולקלת, כשלא יסויג דרכו – נניח בפזורים, במרידתם זה על זה, ובהיחלקם כל אחד למחנה מיוחד העומדת כצר למחנה השניה. הקודש,²¹⁴ האומה, האנושיות – אלה הם שלושת התביעות העיקריות שהחיים כולם, שלנו ושל כל אדם, באיזו צורה שהיא מורכבים מהם [...]. שלושת הסיעות היותר רשמיות בחיי האומה אצלנו: האחת האורתודוקסית [...] בעד התורה והמצוה, האמונה וכל קודש בישראל; השנייה היא הלאומית החדשה [...]; השלישית היא הליברלית [...]. (ה)דורשת את התוכן האנושי הכללי של ההשכלה, התרבות והמוסר ועוד [...].

[...] תמיד צריכים אנו לשאוף לבוא לידי המצב הבריא הזה אשר שלשת הכוחות הללו יחד יהיו שולטים בנו.²¹⁵ בכל מלואם וטובם, במצב הרמוני מתוקן שאין בו לא חסר ולא יתר, כי הקודש, האומה והאדם יתדבקו יחד באהבה אצילית ומעשית.²¹⁶

עיון מחדש במאמר "הדור" יגלה שהרב קוק התכוון מלכתחילה, כבר בדורו(!), ללמוד מצעירי השמאל לא רק את הלאומיות, אלא גם את תפיסתם

213 הרחבתי על כך במאמרי, "דתי-לאומי-אנושי" (לעיל הערה 7).

214 הרב קוק מפרט בהמשך הפסקה שם ש"הקודש העליון" הוא הנושא הכללי, הכולל את שלושת הכוחות, ואינו מוגבל לתורה ולמצווה בלבד. אך הכוונה פה לצד הדתי במובנו הצר והמצומצם.

215 ייתכן שהכוונה שהשלטון המשולש של ישראל מחולק אף הוא לפי שלוש האידיאות הללו: כתר תורה (נשיא הסנהדרין – המנהיג הדתי), כתר מלכות (מלך – המנהיג הלאומי), וכתר כהונה (כוחן הגדול – האוניברסלי), "כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים" (לעיל הערה 160); משנה, אבות א, יב: "הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום, רודף שלום, אוהב את הבריות...". ראו בהרחבה בפירושי לתהלים קכב, על פי מוטיב זה במאמרי, "ירושלים הבנויה – עיר שמחברת את ישראל יחדיו", טללי אורות ו (תשנ"ה), עמ' 63–69.

216 אורות (לעיל הערה 6), עמ' ע–עב.

החברתית, ההומניסטית והמשכילה. בשבחו את "הדור" מדגיש הרב קוק את "רגשי החסד, היושר, המשפט והחמלה [...] הכח המדעי והאידיאלי פורץ ועולה".²¹⁷

נראה שבדורנו הפירוד הזקוק ביותר לאיחוד הוא בין הצלע השלישית, האוניברסלי/אנושי, ובין שני עמיתיו, הדתי והלאומי. הרב קוק מסביר שקיימות שלוש אידיאולוגיות בישראל ובעולם שתפקידן, כמו בכל משולש, שכל צלע מגבילה את שתי הצלעות האחרות שלא יגיעו להגזמה קיצונית. צלע A, מגבילה את צלעות B ו-C כדי שלא יגזימו בהתפשטותן, אך גם משיקה להן, כך שכולם מגבילים ו"מהרמנים" ביחד.

במיוחד בעידן הפוסט-ציוני, המתח והביקורת העיקריים בחברה הישראלית נגד הלאומיות והדת הם מסביב לאידיאל של אנושיות. רבים בשמאל הישראלי חושבים שיש להם מונופול על התחום המוסרי, ועלינו להראות שדווקא ככל שהאדם הוא דתי ולאומי הוא עוסק יותר במוסר, בשמירת הלשון, בהתנדבות, במעשים טובים ובשאיפה לאוניברסליות ולשלום אמתיים. עם קריסת הקונספציה, לפחות בישראל, שכביכול "המתנחלים אשמים" בכישלון "השלום", הגיע הזמן להדגיש שההתנדבות המוכרת לכולם של בנות השירות הלאומי ואצל בני הישיבות בצבא היא בגלל, ולא למרות, היותם ציונים ודתיים גם יחד.

בדומה למה שכתב לגבי הלאומיות בזמנו ייתכן שגם לגבי האנושיות היה הרב קוק כותב היום ש"לא בהדוף אותה מתוך נשמת הדור נצליח, כי אם בהשתדלות נמרצת להביאה אל מקורה העליון, לחברה עם הקודש המקורי שממנו היא נובעת".²¹⁸ כאמור, אין בדברינו הערכה בעלמא, אלא הדברים מפורשים ביותר בדברי הרב קוק, אלא שמתוך המאמצים המרובים עד כה מסביב לאיחוד הדת והלאומיות, תלמידי הרב זצ"ל עסקו פחות באיחוד הצלע האוניברסלית.

כפי שסקרנו, נראה שגם בישראל וגם כלפי חוץ הגענו לשלב שחייבים להתמודד עם החיבור בין הלאומיות הישראלית (דתי-לאומי) והאיחוד הסופי,

217 "הדור", עקבי הצאן (לעיל הערה 128), עמ' קט; שם, עמ' קיא: "רגש היושר, הצדק והמדע שבקרבו"; שם, עמ' קטו: "אור הצדק הפנימי, היושר הכללי והאהבה הלאומית הטהורה".

218 אורות (לעיל הערה 6), עמ' עה.

עם הצלע האחרונה, עם האוניברסליות ההומניסטית. אנו תקווה שמאמרנו תרם משהו לקידום האחדות בין האידיאות הללו.

סיכום

המעבר בין השלבים השונים בתולדות העולם יהיה, כצפוי, בתהליך טבעי ולא פתאומי, אך ניתן לסכם את השלבים השונים כדלהלן:

א. עד דור הפלגה – שאיפה ל"אחידות" האנושות;

ב. פירוד האומות (כולל עם ישראל) במטרה לחדד את כל גווני הקשת בפני עצמם;

ג. תהליך איחוד האומות למשפחה אחת והתנכרות להתבדלות ישראל;

ד. אין אומות אלא גלובליזציה משפחתית והכרה בישראל כבכור.

אכן אנו בעיצומו של התהליך, ואף שקצב החיים והתמורות בעולם הוגברו, איננו יודעים כמה זמן ואילו עליות וירידות בלתי צפויות עלולות להתרחש בדרך. למשל, צפוי כבר איום אמתי על תהליך הגלובליזציה של המערב, מצד האסלאם הפונדמנטליסטי, ההולך ומתבצר, במיוחד באירופה. ב"אביב הערבי" בחרו המוסלמים לא בדמוקרטיה, בחופש ובאוניברסליות, אלא בתגובת-נגד אסלאמית קיצונית. אמנם, כשאיירופה המאוחדת תתחיל להתגונן בפניהם, יגלו שחסר להם הכוח שבעבר היו מקבלים מהדתיות ומהלאומיות, לעמוד מול הזרם החזק של הפנאטיות של הערבים שאצלם קיימים הכוחות הללו בשפע. אין סיכוי לצלע אחת, ובמיוחד אותה צלע אוניברסלית הדוגלת בשלום, להילחם ולהגביל שתי צלעות שאין להן גבולות. ייתכן מאוד שעם ישראל, עם הלאומיות-דתית הנצחית שלו הדוגלת גם באוניברסליות, יצטרך לעמוד בפרץ כי העולם אינו מצליח להתמודד עמהם, דווקא בגלל הפוסט-לאומיות, ובמידה מסוימת הפוסט-דתיות.

ראינו שגם בתקופה של איחוד אוניברסלי וגלובלי של האנושות למשפחה אחת, עם תרבות ושפה אחת, עדיין יש צורך ב"בני בכורי ישראל", ושהקב"ה חייב גם לגאול אותנו ככל אב החייב לפדות את בנו בכורו.²¹⁹ התכונות המצויות בבכור ה"קלאסי", כפי שמצויר בספרי הפסיכולוגיה, מתאימות להפליא לאופי היהודי, לתפקידו ולתפקודו בהיסטוריה. יש תפקיד ל"עם חכם ונבון" ו"גוי גדול", עם הניסיון, החכמה וההערכה (וכל שכן הנבואה), הדרושים לנצח על

219 במדבר רבה יז, א; שם ד, ח.

אותה אחדות הרמונית ותרבות עולמית, להיות "אור לגויים". לא מתוך כפייה, אלא מתוך שיתוף פעולה והערכה למרכז המוסר והתרבות העולמית ההולכת ונבנית בארץ ישראל, בזכות העלייה והעברת הריכוז היהודי העולמי למקום המרכזי ביותר בעולם. בכך יש לא רק פתרון לאנטישמיות ולחידת מקומו של סגולת העמים בעולם אוניברסלי אידיאלי, אלא אף מפתח לשלום האנושי והרעיוני בעולם.

נושא הלאומיות היה חשוב בזמנו, אך בעידן אוניברסלי יש מקום רק ללאומיות ישראלית: "אמר הקב"ה יש לאומות העולם דגלים, ואין חביב עלי אלא דגלו של יעקב, שנאמר 'ודגלו עלי אהבה'²²⁰."

220 מדרש תנחומא (ערך: ר"ש בובר), ירושלים ד"צ וילנה תרמ"ה, פרשת במדבר, סימן י, על פי שיר השירים ב, ד.

